

หากโรงบำบัดน้ำเสียสามารถดำเนินการได้แล้วเสร็จทั้งหมด จะสามารถบำบัดน้ำเสียได้ทั้งสิ้น 2 ล้าน ลบ.ม. ต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 75 ของน้ำเสียที่เกิดขึ้นในบริเวณกรุงเทพมหานคร ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในปี 2546

3.1.2 การเคหะแห่งชาติ

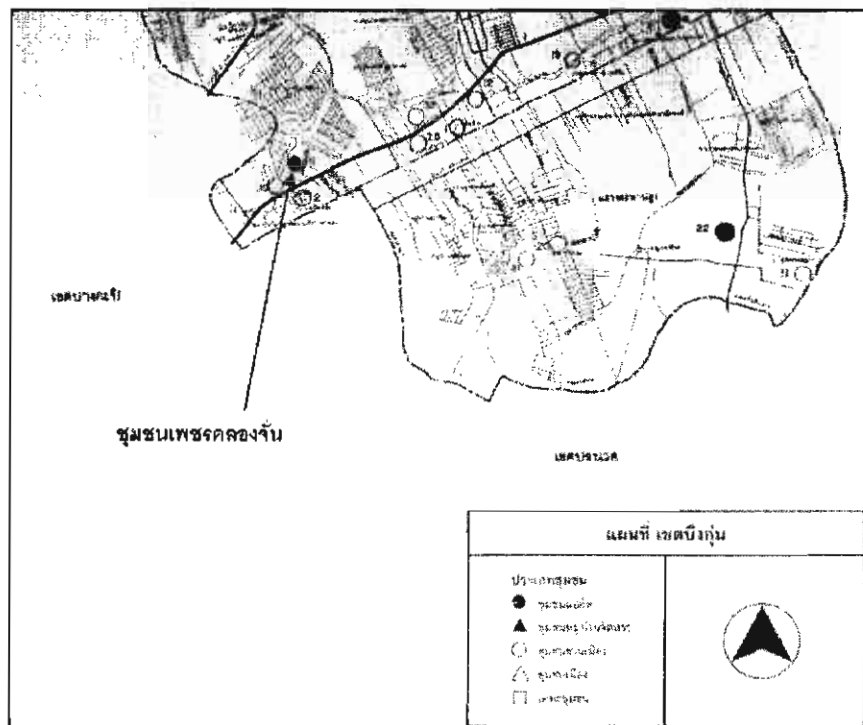
การเคหะแห่งชาติ โดยฝ่ายปรับปรุงชุมชนแออัด ได้มีโครงการโดยประสานงานกับ กรุงเทพมหานครในการย้ายชุมชนแออัดที่กระจายอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครออกไปอยู่รวมกันในพื้นที่ที่การเคหะแห่งชาติจัดเตรียมไว้ ภายใต้ชื่อ โครงการที่อยู่อาศัยราคาประหยัด รัฐบาลอุดหนุน ซึ่งมีอยู่ด้วยกันมากมายหลายโครงการตั้งแต่ปี 2539-ปัจจุบัน โดยมีลักษณะของการอุดหนุน 2 ลักษณะ คือ ที่ดินราคาประหยัด และ อาคารชุดราคาประหยัด สำหรับผู้มีรายได้น้อย โดยการเคหะแห่งชาติจะจัดเตรียมระบบสาธารณูปโภคไว้ให้อย่างสมบูรณ์ รวมทั้งระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชน ซึ่งดูแลรักษาระบบโดยการเคหะแห่งชาติ ระบบบำบัดที่มีการก่อสร้างและดำเนินระบบแล้วมีอยู่ด้วยกัน 2 แบบ ได้แก่ ระบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon) และ การใช้หัวเติมอากาศโดยตรง (Submerge Aerator) โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ระบบบ่อเติมอากาศ : ชุมชนที่มีระบบบำบัดแบบนี้ ได้แก่
 - (1) ชุมชนร่มเกล้า มีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 4 บ่อ
 - (2) ชุมชนรังสิต คลอง 4 จำนวน 1 บ่อ
 - (3) ชุมชนรังสิต คลอง 8 จำนวน 1 บ่อ
 - (4) ชุมชนคลองระพีพัฒน์ 1 จำนวน 1 บ่อ
 - (5) ชุมชนสินสมุทร ไกล่หมาวิทยาลัยรังสิต จำนวน 1 บ่อ
 - (6) ชุมชนหนองจอก จำนวน 3 บ่อ
 - (7) ชุมชนคลองกรุง จำนวน 3 บ่อ
 - (8) ชุมชนคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
 - (9) ชุมชนวัดไพร่ฟ้า จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
 - (10) ชุมชนบางหลวง จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
 - (11) ชุมชนบางเคื่อ จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
 - (12) ชุมชนมีนบุรี จำนวน 1 บ่อ
- 2) ระบบหัวเติมอากาศโดยตรง : ชุมชนที่มีระบบบำบัดแบบนี้ ได้แก่
 - (1) ชุมชนอ้อมน้อย
 - (2) ชุมชนเพชรเกษม
 - (3) ชุมชนสุขาภิบาล 1
 - (4) ชุมชนเลียบคลองบางเขน
 - (5) ชุมชนอาคารเช่ามหาดไทย

3.2 ระบบบำบัดน้ำเสีย ซึ่งดำเนินการโดยชุมชนแออัด

3.2.1 ชุมชนเพชรคลองจั่น

ชุมชนเพชรคลองจั่น ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ถนนเสรีไทย แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม ใกล้สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) ดังแสดงที่ตั้งชุมชนในแผนที่ รูปที่ 3-1 ตั้งอยู่บนพื้นที่ 2.6 ไร่ มีประชากรรวมทั้งสิ้น 120 คน จำนวนบ้าน 56 หลังคาเรือน น้ำทิ้งที่ระบายจากครัวเรือนจะระบายออกสู่คลองกุ่ม ซึ่งอยู่บริเวณด้านหลังชุมชน จากปัญหาการไล่อื้อในปี 2540 ชาวบ้านในชุมชน โดยการนำของหัวหน้าชุมชน ได้มีการประชุมและหาแนวทางในการต่อต้านการไล่อื้อ โดยได้รวมตัวกันเองทั้งในชุมชนและรวมตัวกับชุมชนอื่น ในการที่จะพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในชุมชนให้ดีขึ้น โดยการทำทางเท้าในชุมชน ย้ายบ้านที่รูก้ำในคลองขึ้นจากคลองทั้งหมด ทำสวนย่อมตลอดแนวคลอง เพื่อความสวยงามและยังเป็นบริเวณที่ใช้วิ่งเล่นของเด็กในชุมชน รวมไปถึงเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน และ แนวคิดในการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชน

รูปที่ 3-1 แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนเพชรคลองจั่น

แนวคิดในการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชนเพชรคลองจั่น ได้จากวิศวกรสิ่งแวดล้อมของมูลนิธิชุมชนเมือง โดยการสำรวจความต้องการในการจัดการน้ำเสียในชุมชนของมูลนิธิฯ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านในการที่จะจัดการกับน้ำเสียในชุมชน โดยการจัดการน้ำ

ขั้นตอนการดำเนินการ	เกณฑ์/กิจกรรมที่ผ่านมา
2.5 โครงการด้านจิตใจ	1) ส่งเสริมจริยธรรมแก่เยาวชนและประชาชนในชุมชน 2) การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและประเพณี 3) การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาสถานที่สำคัญทางศาสนา 4) การจัดทำเอกสารเพื่อกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชนในเรื่องคุณค่าของสังคม
3) การจัดทำโครงการเพื่อเสนอขออนุมัติ	1) สำนักงานเขตเสนอโครงการไปที่สำนักพัฒนาชุมชน 2) สำนักพัฒนาชุมชน นำเสนอโครงการต่อที่ประชุมคณะกรรมการโครงการชุมชนพื้นน้ำเนา 3) สำนักพัฒนาชุมชน รวบรวมงบประมาณของสำนักงานเขต เพื่อเสนอขออนุมัติงบประมาณจากงบกลาง เงินสำรองจ่ายทั่วไปในกรณีฉุกเฉินและจำเป็น
4) ดำเนินงานตามโครงการ	1) จัดกิจกรรมตามแผนงานที่เสนอขออนุมัติ 2) ทรณรงค์ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนและระดมความร่วมมือจากประชาชน 3) สำนักงานเขตเป็นผู้รับผิดชอบให้โครงการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
5) การติดตามและรายงานผลความก้าวหน้า	1) สำนักงานเขตติดตามและรายงานผลความก้าวหน้า ปัญหา และอุปสรรค และรายงานไปที่สำนักพัฒนาชุมชน 2) สำนักพัฒนาชุมชน ติดตามและรวบรวมรายงานผลความก้าวหน้าเสนอต่อคณะกรรมการโครงการชุมชนพื้นน้ำเนา 3) สำนักงานเขต สำนักพัฒนาชุมชน และสำนักนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร ทำหน้าที่ติดตาม และประเมินผลโครงการ เพื่อรายงานต่อผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

2) เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนแออัดและชุมชนชานเมือง

3) เพิ่มศักยภาพการพัฒนาขององค์กรพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร และองค์กรประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

แนวทางและมาตรการในการดำเนินงานที่กำหนดไว้ในแผนงานพัฒนาชุมชน

1) ให้สำนักงานเขตประสานงานกับเจ้าของที่ดิน เพื่อหาข้อตกลงในสิทธิการพักอาศัยของประชาชนในชุมชน ในรูปของการเช่าระยะสั้นหรือระยะยาว หรือ การเช่าซื้อเป็นการถาวร

2) ให้หน่วยงานกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานครและสำนักงานเขต ประสานงานกับคณะกรรมการชุมชนในการใช้ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นเครื่องมือสำรวจความต้องการพื้นฐานของประชาชนและประสานงานกับสำนักต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมในชุมชนแออัดอย่างครบวงจรและต่อเนื่อง รวมทั้งการติดตามผลการดำเนินงานที่ผ่านมา

3) ให้หน่วยงานกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร จัดหาที่ดินหรือที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับการรื้อย้ายชุมชนบุกรุกที่สาธารณะและรुकสำคัญคลอง ในความรับผิดชอบของกรุงเทพมหานคร ในพื้นที่ 3 แห่ง คือ กรุงเทพมหานครเหนือ กรุงเทพมหานครใต้ และ ธนบุรี โดยขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐบาล

4) ให้หน่วยงานกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร ประสานงานกับภาคเอกชน เพื่อรองรับการสนับสนุนด้านการเงินในการปรับปรุงชุมชนบุกรุก ในส่วนที่มีใช้การเสริมสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย

5) ให้หน่วยงานกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร ศึกษาแนวทางปฏิบัติด้านกฎหมายและประสานงานกับเจ้าของบริษัทก่อสร้างในการจัดหาที่อยู่อาศัย ที่ถูกสุขลักษณะ และบริการจำเป็นขั้นพื้นฐานแก่แรงงาน

6) ให้สำนักงานเขต สนับสนุนการจัดตั้งองค์กรประชาชนในรูปของคณะกรรมการชุมชนให้ครบทุกชุมชน ทั้งชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง และ ชุมชนบ้านจัดสรร เป็นต้น และสนับสนุนการขยายบทบาทขององค์กรประชาชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย

7) ให้หน่วยงานกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร ประสานงานกับการเคหะแห่งชาติ เพื่อดำเนินการ ดังนี้

7.1) ประสานงานเร่งรัดให้พระราชบัญญัติชุมชนแออัดมีผลบังคับใช้ภายในปี 2535-2539

7.2) ปรับปรุงกฎหมายเพื่อจูงใจภาคเอกชนในการลงทุนก่อสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย

7.3) ปรับปรุงกฎหมายเพื่อรองรับฐานะนิติบุคคลขององค์กรประชาชน หรือเพื่อเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนต่าง ๆ ทั้งชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง และ ชุมชนบ้านจัดสรร เป็นต้น

7.4) ปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้กรุงเทพมหานคร สามารถเข้าไปจัดการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย ในเขตกรุงเทพมหานครอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

8) ให้องค์กรกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร สนับสนุนการจัดตั้งกองทุนพัฒนาชุมชน โดยจากเงินทุนที่ประชาชนได้ดำเนินการจัดตั้งขึ้นเอง หรือ กรุงเทพมหานคร หรือ จากกิจกรรมอื่น ๆ ของกรุงเทพมหานคร หรือ จากหน่วยงานเอกชนที่ให้การสนับสนุนการพัฒนาชุมชน

9) การป้องกันและควบคุมการรुक้าที่สาธารณะ ให้สำนักงานเขตทุกเขตจัดทำแผนผังและข้อมูลแสดงที่สาธารณะในพื้นที่เขต เพื่อเผยแพร่ให้หน่วยงานภายในเขตและประชาชนในพื้นที่เขตทราบ รวมทั้งให้สำนักงานเขตหมั่นตรวจตราพื้นที่เขตเหล่านั้น หากมีการบุกรุกจะได้มีการดำเนินการระงับได้ทันท่วงที

10) พัฒนาองค์กรกลางพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานคร เพื่อรองรับภารกิจในด้านการพัฒนาชุมชนเมืองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยดำเนินการเป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลศึกษาวิเคราะห์จัดทำแผนที่และพัฒนาข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน มีการประสานงานระหว่างภาครัฐกับภาครัฐและภาครัฐกับภาคเอกชน รวมทั้งการส่งเสริมศักยภาพของบุคลากรพัฒนาชุมชนให้มีความพร้อมและมีประสิทธิภาพการปฏิบัติงานเต็มที่ ตลอดจนการเป็นศูนย์กลางประสานงานกับสำนักงานเขตในการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนเขตประจำปีงบประมาณ

2.1.2.2 การเคหะแห่งชาติ

เนื่องจากนโยบายการแก้ไขปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 (ระหว่าง พ.ศ. 2503-2514) ที่เน้นในเรื่องการสร้างอาคารสงเคราะห์ โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมไว้ ดังนี้

- 1) เป็นจุดบกพร่องที่ต้องขจัดรื้อล้าง เพื่ออนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ดีของเมือง
- 2) เมื่อขจัดแล้วก็ต้องสร้างเคหะสงเคราะห์ขึ้นมาแทน

ทำให้มีหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ในเรื่องการจัดการที่อยู่อาศัยหลายหน่วยงาน ย่อมมีผลทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน ในปี พ.ศ. 2515 ได้มีการจัดตั้งการเคหะแห่งชาติขึ้น ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 316 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดการที่อยู่อาศัยโดยตรงและเกี่ยวพันกับหน้าที่ในการรื้อล้างแหล่งเสื่อมโทรม เพื่อเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงให้เป็นเคหะด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) จัดให้มีเคหะเพื่อประชาชนเช่า หรือ เช่าซื้อ
 - 2) จัดหาเงินกู้มาสร้างที่อยู่อาศัยให้ประชาชนเช่าซื้อ หรือ ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่บุคคลที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารหรือจัดสรรที่ดิน
- และต่อมามีพระราชบัญญัติการเคหะแห่งชาติ พ.ศ. 2537 มีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็น ดังนี้

- 1) จัดให้มีเคหะเพื่อให้ประชาชนได้มีที่อยู่อาศัย
- 2) ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ประชาชนผู้ประสงค์จะมีเคหะของตนเอง หรือ แก่บุคคลผู้ประสงค์จะร่วมดำเนินการกิจการกับการเคหะแห่งชาติ ในการจัดให้มีเคหะขึ้น เพื่อให้ประชาชนเช่า เช่าซื้อ หรือ ซื้อ
- 3) ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคาร หรือ จัดหาที่ดิน
- 4) ปรับปรุงหรือย้ายแหล่งเสื่อมโทรม เพื่อให้มีสภาพการอยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และ สังคม ดี
- 5) ประกอบกิจการอื่นที่สนับสนุน หรือ เกี่ยวเนื่องกับวัตถุประสงค์ ดังกล่าวข้างต้น

การดำเนินงานที่ผ่านมา การเคหะแห่งชาติ มีโครงการจัดหาที่อยู่ใหม่สำหรับชุมชนแออัด ในกรุงเทพมหานครจำนวนมาก (รายละเอียดดังแสดงในภาคผนวก ข) และในแต่ละโครงการจะประกอบด้วยโรงบำบัดน้ำเสีย ซึ่งเป็นสาธารณูปการที่สำคัญประเภทหนึ่ง ที่การเคหะแห่งชาติได้จัดเตรียมไว้รองรับชาวชุมชนแออัดที่ถูกไล่ออกจากบ้าน โดยระบบบำบัดน้ำเสียส่วนใหญ่จะใช้ระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) นอกจากนั้นในพื้นที่ที่จัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยของการเคหะแห่งชาติก็จะจัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียเช่นเดียวกัน โดยการดูแลรักษาระบบบำบัดน้ำเสีย ซึ่งต้องใช้งบประมาณ และผู้ที่มีความรู้ในการดำเนินการนั้น บางโครงการก็ยังคงอยู่ภายใต้การดูแลของการเคหะแห่งชาติ และบางโครงการการเคหะแห่งชาติได้โอนให้กับกรุงเทพมหานครดูแล ดังรายละเอียดที่กล่าวแล้วข้างต้น

2.1.2.3 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กระทรวงการคลัง

เป็นองค์กรของรัฐในรูปองค์กรมหาชน เกิดขึ้นจากการรวมกองทุนพัฒนาคนจนในเมือง ซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) และกองทุนพัฒนาชนบท ดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เปิดทำการเมื่อ วันที่ 26 ตุลาคม 2543 มีหน้าที่หลัก ดังนี้

- 1) การพัฒนาองค์กรชุมชน
- 2) การรับรองสถานภาพชุมชน
- 3) การพัฒนาสินเชื่อและเศรษฐกิจชุมชน
- 4) การพัฒนาประชาสังคมและความร่วมมือพหุภาคี

และดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์หลัก 7 ยุทธศาสตร์ คือ

- 1) สร้างและพัฒนากลไกองค์กรชุมชนและท้องถิ่น
- 2) เพิ่มศักยภาพและสร้างกำลังความสามารถขององค์กรชุมชน ให้เป็นแกนกลางในการพัฒนา
- 3) การประสานพลังประชาสังคมและพหุภาคี
- 4) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ องค์ความรู้ และ ระบบสารสนเทศ
- 5) พัฒนาระบบสถาบันการเงินของชุมชน และ เศรษฐกิจชุมชน
- 6) สร้างและพัฒนาระบบสินเชื่อ เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน
- 7) สร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เปิดเผยโปร่งใส ภาคีที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม และรู้สึกเป็นเจ้าของ

การดำเนินงานของสถาบันฯ เริ่มแรกการติดต่อระหว่างสถาบันฯ กับชุมชน โดยผ่านทางสำนักงานเขต หรือ องค์กรพัฒนาเอกชน หลังจากเป็นที่รู้จักของชุมชนแล้ว มีการดำเนินงานร่วมกันในด้านการให้สินเชื่อแก่ชุมชน โดยผ่านทางกลุ่มออมทรัพย์ของแต่ละชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินทุนในชุมชน ในช่วงแรกสินเชื่อที่สถาบันฯ ให้กับชุมชนส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ แต่ภายหลังชุมชนเห็นว่าปัญหาทางด้านที่อยู่อาศัยเป็นปัญหาสำคัญ จึงทำให้การให้สินเชื่อเน้นเป็นเรื่องของการจัดหา และพัฒนาสภาพแวดล้อมในที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสินเชื่อส่วนหนึ่งได้อนุมัติให้เพื่อดำเนินการสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย โดย การพิจารณาอนุมัติโครงการของชุมชนที่เสนอต่อสถาบันฯ จะต้องผ่านการกลั่นกรองจากคณะกรรมการพิจารณาโครงการ ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ เจ้าหน้าที่ของสถาบันฯ ผู้ทรงคุณวุฒิ และ ตัวแทนของชุมชน เช่น โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ระยะที่ 1 (รายละเอียดดังแสดงในภาคผนวก ก)

2.2 การดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เกี่ยวกับการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

มีองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชนแออัด แต่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดมีเพียงมูลนิธิชุมชนเมืองเท่านั้น มูลนิธิชุมชนเมือง ถูกจัดตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหามากมายที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด ซึ่งในภาพรวมของเจตนารมณ์ของการก่อตั้งมูลนิธิฯ นั้นไม่แตกต่างจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ชุมชนแออัด ยกเว้นความพยายามในการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำเสียในชุมชนแออัดที่องค์กรอื่น ๆ มิได้ดำเนินการ

แนวทางการดำเนินการของมูลนิธิชุมชนเมือง กล่าวในลักษณะกว้าง ๆ ประกอบด้วย

- 1) ประสานงานและสนับสนุนองค์กรพัฒนาต่าง ๆ ที่ดำเนินการอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
- 2) ประสานงาน ให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาคนจนเมืองและชนบท ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและต่อเนื่อง

3) ระดมเงินจากผู้มีจิตศรัทธา ทั้งในและต่างประเทศสร้างกองทุนกลางเพื่อการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบท

4) ศึกษา คัดค้าน วิเคราะห์ วิจัย หาแนวใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาคนงานเมืองและชนบท

5) ดำเนินการโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคนงานในเมืองและชนบท

แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ระดับ คือ

1) ระดับนโยบาย มีคณะกรรมการมูลนิธิฯ ซึ่งประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ นักพัฒนา นักวิชาการ ผู้นำชุมชน ฯลฯ มีหน้าที่กำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงานขององค์กร

2) ระดับปฏิบัติการ แบ่งงานเป็น 3 ด้าน คือ

2.1) งานด้านปฏิบัติการและพัฒนา โดยการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาและสนับสนุนงบประมาณ เพื่อเป็นเครื่องมือให้แก่องค์กรชุมชน ตลอดจนบุคคลและองค์กรพัฒนาเอกชน ได้จัดทำโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษานี้ และจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

2.2) งานสนับสนุนการวิจัย โครงการร่วมกับองค์กรต่าง ๆ ดำเนินการวิจัย เพื่อค้นหาแนวทางใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา

2.3) งานผลิตสื่อและการประชาสัมพันธ์

โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อม ดำเนินงานโดยมูลนิธิชุมชนเมือง ที่มีการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนเพื่อการพัฒนาจากสำนักความร่วมมือทางด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Danish Cooperation for Environment and Development : DANCED) รัฐบาลประเทศเดนมาร์ก ผ่านสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง การเคหะแห่งชาติ และ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) ในขณะนั้น (ปี 2538) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มีวัตถุประสงค์ของโครงการดังต่อไปนี้คือ

1) เพื่อให้เกิดการกระจายการบริหารจัดการในการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน โดยองค์กรชุมชน เน้นผู้ดำเนินงานหลักในการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนของตนเอง ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถริเริ่มนำเสนอกิจกรรมและดำเนินการเองได้ โดยมีองค์กรภายนอกต่าง ๆ ร่วมให้การส่งเสริมและสนับสนุน

2) เพื่อให้เกิดโครงสร้างและกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องในการตัดสินใจพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การสร้างกลไกความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

3) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดกลไกของความร่วมมือ ร่วมตัดสินใจ ระหว่างชุมชน และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น ในการระดมทรัพยากรมาใช้ในงานพัฒนาชุมชน

4) เพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่เครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

โดยมีรูปแบบการดำเนินงานในลักษณะ “กองทุน” เพื่อให้การสนับสนุนงบประมาณสมทบ แก่ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง เพื่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน และส่งเสริมกระบวนการ สร้างการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงานโครงการ ดังนี้

1) ให้กระบวนการตัดสินใจในการคิด นำเสนอ ลงมือทำ ติดตาม ดูแลรักษา มาจากชุมชน ให้มากที่สุด ให้องค์กรชุมชนเป็นแกนหลักในการนำเสนอโครงการกิจกรรมพัฒนาสภาพแวดล้อม ชุมชน ทั้งนี้โครงการกิจกรรมที่เสนอนั้น ต้องอยู่ในวงเงินไม่เกิน 100,000 บาทต่อโครงการ ภาย ใต้เงื่อนไข

1.1) ชุมชนต้องมีส่วนร่วมสมทบเป็นเงินสมทบ หรือ รูปแบบอื่น ๆ ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ของงบประมาณที่เสนอ

1.2) โครงการฯ จะไม่สนับสนุนค่าใช้จ่ายสำหรับค่าแรงงานในการทำกิจกรรม ยกเว้น ต้องใช้ช่างฝีมือที่มีความชำนาญพิเศษ

2) ให้มีคณะกรรมการระดับท้องถิ่น เช่น สำนักงานเขต สำนักงานจังหวัด เป็นต้น ที่ประกอบด้วย ตัวแทนจากเครือข่ายชุมชน และ ตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ กำหนดให้มีตัวแทนจากชุมชนเข้าร่วมในสัดส่วนที่มากกว่า เพื่อทำหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์การ พิจารณาโครงการกิจกรรมที่เสนอจากชุมชน และเพื่อเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาที่มาจากการ มีส่วนร่วมของหลายฝ่าย เพื่อเป็นแนวทางนำเสนอสู่ระดับนโยบายต่อไป

3) ให้มีคณะกรรมการกำกับโครงการในระดับชาติ ที่มีตัวแทนมาจากส่วนฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้ คือ ตัวแทนจากชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ และ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง เป็นผู้วางกรอบนโยบาย

4) ให้มีการประสานงานในเบื้องต้น ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนหน่วยงานในส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดกิจกรรมการ พัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง และ ให้เป็นเงื่อนไขในการสนับสนุนเครือข่ายชุมชนที่มีอยู่แล้วให้เข้มแข็งขึ้น หรือเป็นเงื่อนไขการสร้าง เครือข่ายใหม่

5) การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลผลและกระบวนการดำเนินงานของโครงการ เพื่อเกิดการเรียนรู้ในชุมชนเครือข่ายชุมชนและสังคมต่อไป

6) สนับสนุนให้เกิดการประชุม สัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นระหว่าง ชุมชน เครือข่ายชุมชน องค์กรพัฒนาชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงาน อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภาค และ ประเทศ เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมกัน ทำงาน และ สนับสนุนช่วยเหลือกัน

7) จัดให้มีการติดตามความก้าวหน้า และ ประเมินการดำเนินงาน

ผลการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการจัดการน้ำเสียที่ผ่านมาในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จากการสำรวจและเชิญชวนให้ชุมชนแออัดที่มีปัญหาเรื่องน้ำเสียเข้าร่วมโครงการ เพื่อหาแนวทางการจัดการน้ำเสีย ปรากฏว่ามีชุมชนที่แสดงความจำนงค์เข้าร่วมโครงการในการขอรับคำแนะนำในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียภายในชุมชนมีอยู่ด้วยกัน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนเพชรคลองจั่น ชุมชนชาวมุสลิม ชุมชนบ้านกล้วย และชุมชนเคหะร่มเกล้า ระยะที่ 1 โซน 7 ซึ่งแนวทางการดำเนินงานเน้นให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดำเนินการ ส่วนมูลนิธิฯ ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาทางด้านเทคนิคและสนับสนุนงบประมาณบางส่วน ซึ่งจะให้เป็นลักษณะของวัสดุอุปกรณ์ การดำเนินงานในชุมชนทั้ง 4 เริ่มจากการสำรวจสภาพแวดล้อมในบริเวณชุมชน เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง เช่น

1) กรณีแก้ไขปัญหาน้ำเสียของชุมชนเพชรคลองจั่น พบว่า แหล่งน้ำเสียที่เกิดขึ้นในชุมชนมาจาก 3 แหล่ง ประกอบด้วย ห้องส้วม ห้องครัว และการชำระล้างทั่วไป ดังนั้นแนวทางการแก้ไขปัญหาจึงได้เสนอให้ทำบ่อเกรอะและบ่อดักไขมัน โดยต่อท่อจากห้องส้วมไปยังบ่อเกรอะ และน้ำเสียจากห้องครัวให้ผ่านบ่อดักไขมันก่อนปล่อยลงสู่คลองสาธารณะ รายละเอียดจะกล่าวในบทที่ 3 ต่อไป

2) ชุมชนบ้านกล้วย พบว่า ลักษณะการตั้งบ้านเรือนแออัดติดกันมาก ยกพื้นสูงเพื่อให้บ้านต้านในระบายน้ำเสียผ่านลงคลอง โดยไม่มีท่อระบายน้ำ ซึ่งนักวิชาการของมูลนิธิฯ เสนอให้ใช้ระบบบำบัดแบบชีวภาพ โดยการขุดบ่อเล็ก ๆ แล้วปลูกพืชบริเวณใต้อาคาร หรือ ริมคลอง เพื่อดักน้ำเสียและชะลอการระบายน้ำเสียลงสู่คลองในทันที โดยให้น้ำเสียได้รับการบำบัดโดยพืชก่อนระบายลงคลองสาธารณะ การตอบรับของชาวบ้านยังไม่ครบทุกบ้าน มีเพียงบางส่วนที่ได้ดำเนินการเป็นโครงการนำร่อง รายละเอียดจะกล่าวในบทที่ 3 ต่อไป

3) ชุมชนเคหะร่มเกล้า พบว่า ลักษณะของปัญหาเกิดขึ้นเนื่องจากสภาพพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ลุ่มแอ่งกระทะ เนื่องจากเดิมเป็นพื้นที่รองรับน้ำฝนของกรุงเทพมหานคร ประกอบกับในบริเวณดังกล่าวมีบ่อน้ำบาดาลน้ำเสียของการเคหะแห่งชาติอยู่ ดังนั้น การจัดการน้ำเสียของทุกครัวเรือน ใช้วิธีการต่อท่อจากห้องส้วม เชื่อมเข้ากับระบบท่อระบายน้ำเสียรวมของระบบบำบัด ซึ่งเป็นระบบระบายน้ำตามแรงโน้มถ่วงของโลก ซึ่งอยู่ในบริเวณชุมชนโดยตรง ดังนั้น ในช่วงฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขังในบริเวณชุมชน และท่วมเข้าไปในระบบท่อน้ำเสียรวมด้วย ทำให้น้ำในท่อระบายน้ำเต็ม การระบายน้ำจากครัวเรือนจึงไม่สามารถทำได้ และ ไม่สามารถใช้ห้องส้วมได้ตามปกติ

อาจกล่าวได้ว่าเป็นสภาวะสัวมเต็มนั่นเอง นักวิชาการของมูลนิธิฯ ได้เสนอวิธีการแก้ไขปัญหา โดยการให้แต่ละครัวเรือน ขุดบ่อเกรอะเพื่อรับน้ำเสียจากห้องส้วม รายละเอียดจะกล่าวในบทที่ 3 ต่อไป

4) ชุมชนชาวมุสลิม ปัจจุบันอยู่ระหว่างการสำรวจและออกแบบ

2.3 การดำเนินการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด โดยชุมชนเอง

จากการจัดการน้ำเสียและปรับปรุงคุณภาพน้ำในคลองของชุมชนแออัด เป็นกิจกรรมความร่วมมือของชุมชนแออัดที่ต้องการปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนแออัดให้ดีขึ้น และลบคำกล่าวหาที่สังคมภายนอกมองชุมชนแออัดว่าเป็นต้นเหตุของความเสื่อมโทรมของแม่น้ำลำคลอง โดยได้รับความช่วยเหลือทางด้านคำแนะนำด้านวิชาการ และเงินทุนสมทบจากองค์กรภายนอกชุมชนบ้างแล้วแต่กรณี ซึ่งความพยายามดังกล่าวของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องการแสดงให้เห็นว่า ชุมชนแออัดมิได้เป็นภาระของสังคม แต่สามารถช่วยสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้

จากการสำรวจในพื้นที่ชุมชน รวมทั้งพบปะพูดคุยกับหัวหน้าชุมชนและแกนนำของเครือข่ายชุมชน สรุปได้ว่า ในปัจจุบันได้มีหลายชุมชนที่มีความต้องการที่จะดำเนินการในการจัดการน้ำเสียในชุมชนอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม โดยวิธีการจัดการมีอยู่ด้วยกัน 7 วิธี คือ

- (1) การประหยัดการใช้น้ำ เพื่อให้เกิดปริมาณน้ำเสียน้อยที่สุด และไม่สิ้นเปลืองค่าน้ำประปา
- (2) ไม่ทิ้งขยะลงในคูคลอง เพื่อลดความเน่าเสียและมลพิษทางสายตา
- (3) หาอุปกรณ์รวมถึงเทคโนโลยีใหม่ในการจัดการน้ำเสีย
- (4) ร่วมกันขุดลอกคูคลองเป็นระยะ ๆ โดยมีการร่วมแรงร่วมใจกันในระหว่างชุมชน
- (5) รณรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชนตระหนัก และไม่ลืมที่จะรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชน
- (6) มีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนแนวคิด รวมถึงวิธีการในการจัดการสภาพแวดล้อมในชุมชน ระหว่างชุมชนที่อยู่ร่วมกันเป็นเครือข่ายและระหว่างเครือข่าย
- (7) ปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชน

ในขณะที่ชุมชนที่มีความพยายามจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดโดยชุมชน ที่มีพัฒนาการก้าวหน้าไปมากที่สุด อาจกล่าวได้ว่ามีเพียง 2 ชุมชน ที่มีลักษณะการดำเนินการจัดการน้ำเสียภายในชุมชนอย่างแท้จริง คือ ชุมชนเพชรคลองจั่น และ ชุมชนร้อยกรอง

2.3.1 กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น

เป็นพัฒนาการการพัฒนาชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน ที่ก้าวหน้าที่สุดในปัจจุบัน ซึ่งมีกระบวนการคิดโดยใช้ชุมชนเป็นแกนกลาง ยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นหลักของการพัฒนาชุมชน

นายสมชาย มินสาคร ประธานชุมชนเพชรคลองจั่น ได้อธิบายถึงกระบวนการคิดและดำเนินการกิจกรรมในชุมชนไว้ว่า โครงการทุกโครงการที่ชุมชนดำเนินการ ต้องเกิดมาจากการร่วมกันคิด และร่วมกันทำของคนในชุมชนทั้งหมด และจะไม่ดำเนินกิจกรรมหรือโครงการที่คนในชุมชนไม่มีส่วนร่วม ลักษณะการพัฒนาชุมชนเพชรคลองจั่นเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งในด้านการพัฒนาทางด้านกฎหมายและจิตใจของคนในชุมชน

กระบวนการพัฒนาชุมชนร่วมกันของชุมชนเพชรคลองจั่น เกิดขึ้นจากการเผชิญกับปัญหาเรื่องความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยร่วมกันของชาวชุมชน กระบวนการเริ่มขึ้นเมื่อกรุงเทพมหานคร มีนโยบายที่จะปรับปรุงสภาพแวดล้อมของเมือง ซึ่งมีแนวทางการจัดการโดยการรื้อย้ายชุมชนแออัดที่บุกรุกพื้นที่สาธารณะริมคลองต่าง ๆ ด้วยความตระหนักถึงปัญหาของชาวชุมชนแออัดที่ต้องการที่อยู่ในพื้นที่เดิม จึงได้เกิดการรวมตัวกันขึ้น เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในชุมชน และใช้เป็นข้อต่อรองกับกรุงเทพมหานคร ในการขอยุ่อาศัยที่พื้นที่เดิม ภายใต้เงื่อนไขของการดูแลสภาพแวดล้อมและรักษาคลอง

แนวทางการพัฒนาของชุมชน ยึดหลักการพัฒนา 3 พ. คือ

- 1) พัฒนาคน
- 2) พัฒนาการมีส่วนร่วม
- 3) พัฒนาคลอง

โดยมีขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาชุมชน แยกออกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 คือ การรับรู้ปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาว่าเกิดจากอะไร ซึ่งจากเหตุผลของการรื้อย้ายของทางราชการ คือ เหตุที่ชุมชนสร้างบ้านอยู่ในคลองสาธารณะ ซึ่งกีดขวางทางระบายน้ำและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ไม่น่าอยู่ เป็นเหตุผลหลักที่ทางราชการต้องการแก้ไข

ขั้นตอนที่ 2 หาแนวทางการแก้ไข จากข้อกล่าวหาที่มองว่าชุมชนแออัดก่อสร้างบ้านกีดขวางทางระบายน้ำ และเป็นแหล่งเสื่อมโทรม จึงเกิดเป็นโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา ดังนี้

- 1) โครงการขยับบ้านขึ้นจากคลอง
- 2) โครงการระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชน
- 3) โครงการพัฒนาคลอง

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินงาน โดยเริ่มต้นที่ชุมชน ทั้งด้านกระบวนการคิด งบประมาณ และแรงงาน ต่อเมื่อที่เกินความสามารถของชุมชนแล้ว จึงดำเนินการขอความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชน เช่น ได้รับความช่วยเหลือทางด้านการออกแบบบ้าน และผังชุมชน จากนักศึกษาสาขาสถาปัตยกรรม คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการด้านระบบบำบัดน้ำเสีย จากมูลนิธิชุมชนเมือง เป็นต้น

การดำเนินงานตามโครงการขยับบ้านขึ้นจากคลอง เริ่มจากการจัดสรรพื้นที่จากฝั่งบริเวณ โดยคำนึงถึงความต้องการของชุมชน เนื่องจากพื้นที่ชุมชนค่อนข้างแคบ หากขยับขึ้นจากคลองก็ จะทำให้เหลือพื้นที่สร้างบ้านน้อยลง จึงทำให้ในช่วงแรกไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน ซึ่งได้ แก้ไขโดยการที่คณะกรรมการชุมชนได้ดำเนินการเป็นตัวอย่างทำให้ชาวบ้านยอมทำตาม ในกระบวนการ ขยับบ้านขึ้นจากคลองนี้ จะมีลักษณะหลัก 3 ลักษณะ คือ

1) รูปแบบของบ้านขยายในแนวตั้ง คือ เป็นแบบบ้าน 2 ชั้น เนื่องจากมีพื้นที่แคบชั้น ตอนการสร้างบ้านตามผังที่วางไว้ โดยสร้างทีละหลัง อาศัยการร่วมมือร่วมแรงและเงินทุนของ ชาวบ้านทุกคน เมื่อหลังหนึ่งแล้วเสร็จ ก็จะสร้างหลังต่อ ๆ ไป โดยเศษวัสดุที่เหลือก็จะใช้เป็น วัสดุสำหรับสร้างบ้านหลังต่อไป ซึ่งในปัจจุบันบ้านทุกหลังในชุมชนได้ขยับขึ้นจากคลองแล้ว และ ได้ดำเนินการสร้างบ้าน 2 ชั้น ตามรูปแบบไปแล้ว 2 หลัง โดยมีโครงการจะดำเนินการทั้งหมด ดังแสดงในรูปที่ 2-1 และ 2-2

รูปที่ 2-1 แนวของบ้านในชุมชนเพชรคลองจั่นที่ได้ย้ายขึ้นจากคลองแล้ว

รูปที่ 2-2 แปลนบ้านที่ออกแบบโดยสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเจ้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง

2) การปรับปรุงทางเดินเท้าภายในชุมชน โดยการกันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เป็นทางเดินภายในชุมชน และช่วยกันดำเนินการทั้งด้านแรงงานและเงินทุนเริ่มต้น จากทางเดินไม้กลายเป็นทางลาดด้วยคอนกรีตกว้างประมาณ 1 เมตร

3) มีการกันพื้นที่ริมคลองไว้เป็นสวนหย่อมและสนามเด็กเล่นริมคลองตามผังที่วางไว้ ดังแสดงในรูปที่ 2-3

รูปที่ 2-3 พื้นที่สวนหย่อมภายในชุมชนเพชรคลองจั่น

การดำเนินการทุกกิจกรรม เกิดจากการร่วมมือ ร่วมแรง และ ทุนทรัพย์ ของคนในชุมชน
ดังแสดงในรูปที่ 2-4

รูปที่ 2-4 ความร่วมแรงร่วมใจของชาวชุมชนเพชรคลองจั่น

การดำเนินงานตามโครงการระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชน จะมีการจัดการแยกตามแหล่ง
น้ำเสีย 3 แหล่ง ได้แก่ น้ำเสียจากส้วม น้ำเสียจากครัว และน้ำเสียจากการชำระล้างทั่วไป รายละเอียด
จะกล่าวในบทที่ 3 ต่อไป

การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาคลอง หลังจากที่ได้ขยับบ้านขึ้นจากคลองหมดแล้ว
มีการร่วมกันในการขุดลอกคลองในระยะ 2 กิโลเมตรจากชุมชนถึงคลองแสนแสบ และจัดทำกิจ
กรรมการพัฒนาคลอง โดยมีการเก็บขยะในคลองทุก ๆ 1 เดือน

กระบวนการดำเนินการของชุมชนเพชรคลองจั่น เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการจัดรูปที่ดิน
ตามหลักวิชาการที่ประสบความสำเร็จโครงการหนึ่ง ซึ่งเป็นกรณีที่น่าศึกษาอย่างยิ่งสำหรับผู้
เกี่ยวข้อง

2.3.2 กรณีชุมชนร้อยกรอง

ด้วยลักษณะปัญหาเช่นเดียวกันกับชุมชนเพชรคลองจั่น ก่อให้เกิดความพยายามในการ
ปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมภายในชุมชนและชุมชนข้างเคียง เป็นเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม
คลอง 2 เพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำในคลองโดยการรณรงค์ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน
ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการดำเนินการ ดังนี้

1) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาคลอง โดยการรณรงค์ให้ความรู้ผ่านระบบเสียงตามสายอย่างต่อเนื่อง

2) จัดตั้งอาสาสมัครในการจัดเก็บขยะภายในชุมชนไปทิ้งในจุดที่กรุงเทพมหานครจัดเตรียมไว้ภายนอกชุมชน

3) การคัดแยกขยะและไม่ทิ้งขยะในลำคลอง โดยได้เชิญวิทยากรเข้ามาอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนในการแยกขยะ และการทำขยะหมอม

4) โครงการเรือดูดส้วม เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ริมคลอง รถดูดส้วมไม่สามารถเข้าถึงได้ จึงได้จัดสร้างเรือ เพื่อแก้ไขปัญหาถึงส้วมเต็มและไหลล้นออกสู่คลอง

5) โครงการถังดักไขมันในทุกบ้าน ก่อนปล่อยน้ำทิ้งลงสู่ลำคลอง โดยนายแสง พงษ์สุข หัวหน้าชุมชนร้อยกรอง ได้ติดประติมากรรมถังดักไขมันด้วยตนเอง (รายละเอียดจะกล่าวถึงในบทที่ 3)

การดำเนินงานแยกออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 สร้างความร่วมมือภายในชุมชนด้วยการร่วมกันทำงานเพื่อรักษาความสะอาดคลอง ตามกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ในตอนต้น

ขั้นตอนที่ 2 การรณรงค์ชักชวนประชาชนกลุ่มอื่น ภายนอกชุมชนให้มาร่วมกันรักษาคลอง โดยที่ชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่า ควรมีคณะกรรมการอนุรักษ์พิทักษ์คลองขึ้น เพื่อทำหน้าที่ขยายบทบาทการรณรงค์ชักชวนประชาชนกลุ่มอื่น ๆ ให้ตระหนักถึงปัญหาและควรร่วมมือกันทำและรณรงค์ต่อไป

4.3.1 การขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน

สาเหตุของการขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน อาจเป็นผลมาจากสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) การขาดผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีความคิดริเริ่ม มีทัศนคติที่ก้าวหน้า ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการรวมตัวของชุมชนในการร่วมกันคิดร่วมกันทำกิจกรรมภายในชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และ เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องต่อไป

2) สถานภาพในการอยู่อาศัย ในกรณีของชุมชนที่บุกรุกที่สาธารณะ ทำให้มีความเสี่ยงต่อการถูกไล่อ้ออยู่ตลอดเวลา ชาวชุมชนจึงไม่กล้าที่จะลงทุนลงแรงในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในชุมชน เนื่องจากเกรงว่าจะถูกไล่อ้อไปอยู่ในบริเวณอื่น

3) อาชีพ ชาวชุมชนแออัดส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป เป็นแรงงานที่ขาดความชำนาญ ซึ่งต้องใช้เวลาในการทำงานมากแต่มีรายได้น้อย จึงไม่มีเวลาทำกิจกรรมในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในชุมชน ประกอบกับข้อจำกัดในเรื่องของการขาดเงินทุนอีกด้วย

4.3.2 การขาดความร่วมมือจากภายนอกชุมชน

ในกรณีของชุมชนแออัดที่มีความตระหนักในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียภายในชุมชน และมีกิจกรรมการพัฒนาคลองเพื่อรักษาคุณภาพน้ำในคลอง ในขณะที่กิจกรรมการใช้ที่ดินของเมืองประเภทอื่น ๆ เช่น อาคารสำนักงาน ตลาดสด โรงงาน อาคารบ้านเรือน ที่อยู่ตอนในของพื้นที่ไม่ตระหนักถึงปัญหาน้ำเสีย และมีการปล่อยน้ำเสียลงสู่ท่อระบายน้ำโดยไม่ผ่านการบำบัดตามหลักสุขาภิบาล ซึ่งในที่สุดน้ำเสียก็จะถูกระบายลงสู่คลองสาธารณะและทำให้คลองเน่าเสีย และส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรม การรักษาความสะอาดในคลองของชุมชนแออัดที่มีกิจกรรมดังกล่าวภายในชุมชน ให้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากทุกฝ่ายในการที่จะแก้ไขปัญหา น้ำเสีย ไม่เพียงแต่เฉพาะชุมชนแออัด ซึ่งเป็นจำเลยของสังคมในการก่อให้เกิดปัญหาน้ำเสียเท่านั้น

บทที่ 5 บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

ความพยายามแก้ไขปัญหาลำเหมืองเสื่อมโทรมในกรุงเทพมหานคร เริ่มขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2503-2507) โดยมีกระทรวงมหาดไทยและเทศบาลกรุงเทพ ซึ่งต่อมาเทศบาลกรุงเทพได้รวมกับเทศบาลนครธนบุรี กลายเป็นกรุงเทพมหานคร รับผิดชอบในการดำเนินการแก้ไขปรับปรุงบริเวณลำเหมืองเสื่อมโทรม และมีการพัฒนาการดำเนินงานมาโดยตลอด ทั้งภาครัฐและประชาชน

จากประสบการณ์ในส่วนของการพัฒนาที่ผ่านมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนทางการพัฒนา โดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกส่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง หรือการสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมขึ้นมา ซึ่งปัจจุบันกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ได้กลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาในทุกด้านทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม

แนวความคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาลำเหมืองเสื่อมโทรม เริ่มขึ้นในปี 2510 ซึ่งดำเนินงานโดยหน่วยงานภาครัฐ มีเป้าหมายของการรวมกลุ่มชุมชน เพื่อใช้เป็นหน่วยงานกลางประสานระหว่างชุมชนกับรัฐ ในการให้การสงเคราะห์เป็นหลัก ต่อมากระแสการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมเป็นกระแสการพัฒนาที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น ในช่วงปี 2520 การตั้งกลุ่มในชุมชนเป็นไปเพื่อให้เป็นองค์กรที่สะท้อนปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยผ่านตัวแทนชุมชน และมืองค์กรภายนอกชุมชนหลายองค์กรให้การสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาในชุมชน ในช่วงปี 2530 ถึงปัจจุบัน เป็นช่วงกระแสการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเข้มข้น เน้นการสร้างพลังเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน ความสำเร็จขององค์กรชุมชนในหลายชุมชน ทำให้กระแสการพัฒนาโดยองค์กรชุมชนขยายวงกว้างขึ้นเป็นลำดับ

สุวัฒน์ (2544) ได้สรุปกระบวนการของการมีส่วนร่วมของชาวบ้านว่าต้องเป็นไปอย่างครบวงจรการพัฒนาที่ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด กระบวนการตัดสินใจ กระบวนการทำ และ กระบวนการรับผิดชอบ ซึ่งหมายถึง

- กระบวนการคิด คือ ร่วมกันค้นหาปัญหา พิจารณาปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา

- กระบวนการตัดสินใจ คือ จะต้องตัดสินใจร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาดังกล่าว จะต้องทำอะไร และทำอย่างไร มีแผนงานอย่างไร

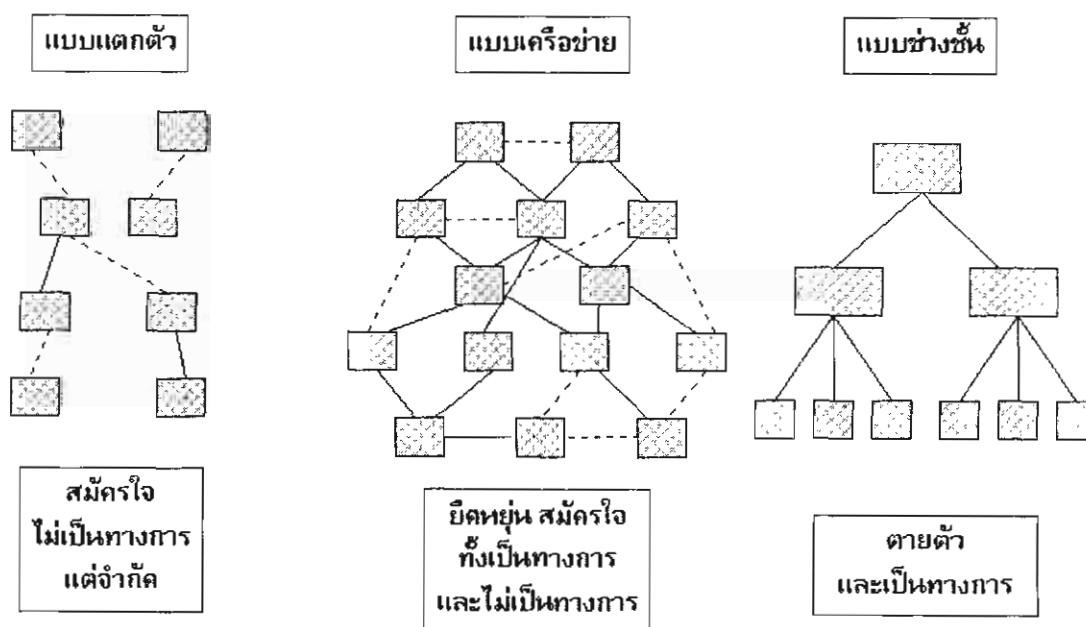
- กระบวนการทำ คือ จะต้องร่วมกันทำในสิ่งที่ได้ร่วมกันตัดสินใจ มีการกำหนดแผนงานในการทำร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

- กระบวนการรับผิดชอบ คือ จะต้องร่วมกันรับผิดชอบในสิ่งที่ได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำ มีการประเมินผลการทำงานร่วมกันเป็นระยะ เพื่อแก้จุดที่บกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การที่ประชาชนเจ้าของปัญหาจะมีโอกาสได้คิด ได้ทำ จัดการกับปัญหาของตนเองนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ในลักษณะของพหุภาคี แต่ละฝ่ายมีบทบาทที่แตกต่างกันไปตามหน้าที่ของตนเอง การประสานงานและความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรมีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการดำเนินงานขององค์กรชุมชน รูปแบบของความสัมพันธ์ จะส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานขององค์กร

นายแพทย์โกมาตร (2544) ได้จำแนกรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรออกเป็น 3 ลักษณะ คือ แบบแตกตัว แบบเครือข่าย และ แบบช่วงชั้น ทั้ง 3 รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรนี้ เครือข่ายองค์กรได้กลายเป็นรูปแบบวิธีการจัดการความร่วมมือ และการประสานงานระหว่างประชาคมและองค์กรในภาคประชาสังคมที่สำคัญที่สุด ดังแสดงในรูปที่ 5-1

รูปที่ 5-1 รูปแบบของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร

ที่มา : นายแพทย์โกมาตร, 2544 หน้า 92

- ปฏิสัมพันธ์ เป็นความสัมพันธ์ในความหมายกว้าง ซึ่งครอบคลุมการเชื่อมประสานและความร่วมมือ แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ที่อาจมีลักษณะขัดแย้งกันหรือเผชิญหน้ากันได้ด้วย

- ความร่วมมือ เป็นความสัมพันธ์แบบเป็นทางการที่ต่างฝ่ายต่างต้องพึ่งพาอีกฝ่ายหนึ่ง และความสำเร็จของแต่ละฝ่ายจะขึ้นกับการดำเนินงานของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย ความสัมพันธ์จึงเป็นไปในลักษณะที่ต้องเกื้อกูลต่อกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

- เชื่อมประสาน เป็นรูปแบบกลาง ๆ ระหว่างการปฏิสัมพันธ์และความร่วมมือ กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ผูกมัด แต่ก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่เอื้ออำนวยต่อกัน

ซึ่งในบทนี้จะได้กล่าวถึงบทบาทขององค์กรต่าง ๆ ในการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่มีหน้าที่ที่แตกต่างหรือสอดคล้องกัน โดยแบ่งกลุ่มองค์กรออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย องค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาชุมชน และ องค์กรชุมชน

5.1 บทบาทขององค์กรในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

ปัญหาน้ำเสียเป็นสาเหตุหนึ่งของความเสื่อมโทรมในชุมชนแออัด ซึ่งปัจจุบันยังไม่มีแนวทางการจัดการที่ชัดเจน แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม ที่ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และ องค์กรชุมชน

5.1.1 บทบาทขององค์กรภาครัฐในการแก้ไขปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม

หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการแก้ไขปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม มีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลายหน่วยงาน เช่น กรุงเทพมหานคร การเคหะแห่งชาติ และ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นต้น ซึ่งได้มีการดำเนินงานมาโดยลำดับดังนี้

5.1.1.1 กรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลการสำรวจการใช้ที่ดินของบริษัท Lichfield Whiting Browne and Associate ที่พบว่าประชากรประมาณ 740,000 คน จากจำนวน 1.6 ล้านคน คิดเป็นประมาณร้อยละ 46 ของคนในเขตนครหลวง มีที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณแหล่งเสื่อมโทรม ซึ่งทำให้รัฐบาลในขณะนั้น คือ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มอบหมายให้กระทรวงมหาดไทย และ เทศบาลกรุงเทพ ดำเนินการแก้ไขปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม ซึ่งแหล่งเสื่อมโทรมแห่งแรกที่ได้รับการปรับปรุง คือ แหล่งเสื่อมโทรมบริเวณหน้ากรมทางหลวงแผ่นดิน ในปี 2503 โดยการรื้อล้างและย้ายผู้คนทั้งหมดไปอยู่ในที่อื่นที่ทางราชการจัดไว้ หรือจ่ายค่าชดเชยให้ไปหาที่อยู่ใหม่

ผลการดำเนินการในครั้งนั้น พบว่า ชาวชุมชนที่ถูกไล่อ้อมมีเพียงจำนวนน้อยที่เข้าไปอยู่อาศัยในที่ซึ่งราชการจัดไว้ให้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีผู้อพยพไปตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่ในที่ที่สภาพไม่ดีไปกว่าเดิม และอาจก่อให้เกิดแหล่งเสื่อมโทรมได้อีก กล่าวคือ การไล่อ้อมเป็นปัจจัยหนึ่งของการเกิดชุมชนแออัดที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นวิธีการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมภายหลังจึงมีวิธีการที่เปลี่ยนไป โดยการรื้อล้างแล้วสร้างที่อยู่อาศัยให้ใหม่ในลักษณะเคหะสงเคราะห์ ก็คือ การให้เช่าซื้อ หรือ ให้เช่า ในราคาถูก ซึ่งได้ดำเนินการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมบริเวณบ่อนไก่เป็นแหล่งแรก และแนวทางดังกล่าวได้ดำเนินการในแหล่งเสื่อมโทรมอีกหลายแห่ง และกลายเป็นแนวทางการดำเนินการหลักในการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมไว้ดังนี้

- 1) เป็นจุดบกพร่องที่ต้องขจัดรื้อล้าง เพื่ออนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ดีของเมือง
- 2) เมื่อขจัดแล้วก็ต้องสร้างเคหะสงเคราะห์ขึ้นมาทดแทน

ต่อมาได้มีความขัดแย้งของแนวคิดการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม ที่เน้นการสร้างที่อยู่อาศัยเป็นสำคัญ นำไปสู่การพัฒนาคนหรือผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนควบคู่กับการสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งได้มีการจัดตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่เฉพาะด้านขึ้น เช่น การเคหะแห่งชาติ ถูกจัดตั้งขึ้นในปี 2515 เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการที่อยู่อาศัย ในขณะเดียวกันที่มีการจัดรูปการปกครองใหม่เป็นกรุงเทพมหานคร และในปี 2518 ได้ออกพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้กำหนดอำนาจหน้าที่ในเรื่องการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม และจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินการเกี่ยวกับการปรับปรุงชุมชนแออัดในขณะนั้นคือ กองสังคมสงเคราะห์ สำนักสวัสดิการสังคม โดยดำเนินงานตามหลักการและวิธีการสังคมสงเคราะห์ และได้กำหนดลักษณะงานออกเป็นหมวดคือ หมวดสงเคราะห์แหล่งเสื่อมโทรม หมวดพัฒนาชุมชน หมวดส่งเสริมอาชีพ โดยมีกิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่ การจัดตั้งกรรมการชุมชน การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การจัดระเบียบชุมชน การให้ทุนสงเคราะห์ การส่งเสริมอาชีพ ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มสตรีและแม่บ้านในชุมชน เป็นต้น

ในปี 2520 แนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมถูกนำมาใช้ โดยเริ่มจากการที่กองสังคมสงเคราะห์ สำนักสวัสดิการสังคม ได้เชิญหัวหน้ากลุ่มต่าง ๆ และผู้นำในชุมชนคลองเตยมาประชุมเพื่อร่วมกันร่างกฎระเบียบที่จะให้องค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิมนั้นได้ยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติงาน และในปี 2522 กรุงเทพมหานคร กำหนดให้มีตำแหน่งนักพัฒนาชุมชนขึ้นปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และได้จัดสมมนาหน่วยงานที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับแหล่งเสื่อมโทรมขึ้น เพื่อหาแนวทางในการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ และมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชน และในช่วงแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2525-2529) ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาสังคมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนแออัด โดยเน้นการพัฒนาชุมชนแออัดทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และ สังคม

ในปี 2530 กรุงเทพมหานคร ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในด้านความมั่นคงในการอยู่อาศัย และการปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยจัดบริการพื้นฐานให้เพียงพอต่อความต้องการของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และความสามารถของประชาชนในการพึ่งตนเองได้ ซึ่งได้จัดตั้งสำนักพัฒนาชุมชนขึ้นในปี 2534 เพื่อดำเนินการตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ และมีการดำเนินการมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน

5.1.1.2 การเคหะแห่งชาติ

บทบาทและการดำเนินการของการเคหะแห่งชาติ ที่เกี่ยวกับการแก้ไขปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมนั้น เป็นส่วนที่เกี่ยวกับการจัดหาที่อยู่ใหม่ให้กับผู้ด้อยโอกาสทางสังคมและมีรายได้น้อย ตามนโยบายของการเคหะแห่งชาติ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเริ่มต้นตั้งแต่ ปี 2522-ปัจจุบัน มีการจัดหาพื้นที่อยู่อาศัยทั้งในลักษณะที่เป็นที่ดินเปล่า บ้านจัดสรร และ คอนโดมิเนียม โดยให้ผู้ที่มีความต้องการเช่า เช่าซื้อ หรือ ซื้อ ในราคาต่ำ และให้ผู้ที่มีความต้องการติดต่อโดยตรงที่สำนักงานการเคหะแห่งชาติ

จนถึงปัจจุบันมีจำนวนโครงการจัดหาที่อยู่ใหม่ ที่อยู่ในความดูแลของการเคหะแห่งชาติทั้งสิ้น 112 โครงการ จำนวน 49,212 หน่วยที่อยู่อาศัย ซึ่งมีผู้อยู่อาศัยแล้ว 37,087 หน่วย

5.1.1.3 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ถูกจัดตั้งขึ้นในปี 2543 ซึ่งเป็นยุคของกระแสการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเข้มข้น ดังนั้น จึงมีโครงสร้างการบริหารและการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ตั้งแต่โครงสร้างการกำกับดูแล โดยคณะกรรมการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ประกอบด้วยผู้แทนจากภาครัฐ ผู้แทนองค์กรชุมชน และ ผู้ทรงคุณวุฒิ

บทบาทหน้าที่หลักของสถาบันฯ คือ การสนับสนุนการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชน และประชาสังคม โดยประสานพลังจากทุกภาค สามารถแบ่งภาระหน้าที่ออกได้เป็น 4 หมวด คือ

- 1) การพัฒนาองค์กรชุมชน โดยมีแนวทางการดำเนินการดังนี้
 - สนับสนุนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของ องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน
 - ส่งเสริมระบบการออมทรัพย์และสวัสดิการภาคประชาชน
 - สนับสนุนให้องค์กรชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชน

2) การรับรองสถานภาพองค์กรชุมชน

- สร้างการยอมรับการเป็นองค์กรชุมชนทั้งระดับชุมชนและเครือข่ายที่คงลักษณะความหลากหลาย
- สร้างและพัฒนาระบบข้อมูลองค์กรชุมชนที่เป็นปัจจุบัน สามารถเชื่อมโยงและใช้ประโยชน์ร่วมกัน
- สนับสนุนให้เกิดกลไกเครือข่ายที่เกื้อหนุนและควบคุมทางสังคมกันเองของชุมชน และเผยแพร่ขบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนสู่สาธารณะ

3) การเงินสินเชื่อและเศรษฐกิจชุมชน

- สนับสนุนสินเชื่อเพื่อการพัฒนาแบบผสมผสาน สำหรับองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อนำไปใช้ในการสนับสนุนคุณภาพชีวิตสมาชิก
- พัฒนาระบบการออมและระบบการเงินชุมชนให้เป็นฐานทรัพยากรที่หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว
- พัฒนาระบบการใช้สินเชื่อเพื่อการพัฒนา กระจ่ายการตัดสินใจ เพื่อสร้างความสามารถในการจัดการสินเชื่อร่วมกัน
- ส่งเสริมการสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชน ให้เชื่อมโยงกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในส่วนของการผลิต การแปรรูป และ การตลาด

4) การพัฒนาประชาสังคมและร่วมมือพหุภาคี

- สนับสนุนการทำงานพัฒนาร่วมกันแบบพหุภาคี ประสาน/สนับสนุน ให้เกิดกลไกความร่วมมือในการทำงานพัฒนาของภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่/ท้องถิ่น โดยยึดหลักการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง บุคคล/หน่วยงานภายนอก เป็นผู้ให้การสนับสนุน เกิดการผสมผสานทรัพยากรจากหลายฝ่ายร่วมกัน
- เสริมความเข้มแข็งของประชาสังคมในลักษณะ/ระดับต่าง ๆ ให้มีบทบาท/พลัง ในการพัฒนาสังคม/ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

5.1.2 บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน ในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

งานการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดขององค์กรพัฒนาเอกชน ในช่วงแรกยังไม่ปรากฏว่า องค์กรพัฒนาเอกชนให้ความสนใจต่อปัญหาดังกล่าวเป็นเฉพาะกรณี แต่จะมองว่าเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมโดยรวมของชุมชน ซึ่งในปี 2510 นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาจะมีบทบาทหลักในการพัฒนาชุมชนแออัด โดยที่ในปี 2513 คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้สำรวจแหล่งเสื่อมโทรมบริเวณหลังบ้านมนังคศิลา ผลการสำรวจพบว่า ร้อยละ 52 ของผู้ที่อยู่ในชุมชน เคย

อยู่ในเขตพระนคร-ธนบุรีมาก่อนเป็นเวลามากกว่า 25 ปี ได้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านมนังคศิลา เนื่องจากใกล้ที่ทำงาน และอีกส่วนหนึ่งถูกไล่มาจากที่อื่น ผลการศึกษาด้านความสัมพันธ์ในชุมชน สรุปว่า ชุมชนเริ่มต้นการพึ่งตนเองเรื่องที่อยู่อาศัย เช่น สร้างบ้านกันเอง ช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน ภายหลังคณะสำรวจได้เสนอตั้งสภาชุมชน ซึ่งประกอบด้วย สมาชิกจากสาขาอาชีพต่าง ๆ เพื่อดำเนินการพัฒนาชุมชน โดยอาศัยความช่วยเหลือทางวิชาการจากองค์กรต่าง ๆ เช่น กองการศึกษา ของ เทศบาลกรุงเทพ และนักศึกษาช่วยจัดหาครูอาสาสมัครและหาอุปกรณ์การศึกษา กรมประชาสงเคราะห์ จัดฝึกอาชีพ และ ตั้งศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน สภาสังคมสงเคราะห์ ให้ทุนการศึกษา เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการดำเนินการสำรวจที่ล้มเหลวหลายครั้ง ซึ่งผลการดำเนินการมีลักษณะใกล้เคียงกับสลัม หลังบ้านมนังคศิลา ภายหลังเสร็จสิ้นการสำรวจในปี 2513 ได้มีหน่วยงานเอกชนเข้ามาร่วมดำเนินการพัฒนาชุมชนหลายหน่วยงาน เช่น มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง สมาคมไทยเยอรมัน สโมสรโรตารีดุสิต สโมสรไลออนกรุงเทพ (นครหลวง) มูลนิธิส่งเสริมความสะอาดและสุขภาพนักเรียน ยุวสมาคมสาขาพญาไท และ กรมสุขภาพจิต เป็นต้น ในช่วงปี 2514-2518 มีโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้นในสลัมคลองเตย ดังนี้

1) การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยคณะสำรวจร่วมกับอนุกรรมการการศึกษาที่อยู่อาศัย ได้เสนอให้บรรจุการปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมเข้าไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 และเสนอให้ตั้งการเคหะแห่งชาติ นอกจากนั้นยังมีโครงการพิเศษเกี่ยวกับการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย คือ การจัดสรรที่ดิน โดยหัวหน้าคณะสำรวจทำหนังสือขอใช้ที่ดินบางส่วนของการทำงานเพื่อนำมาจัดสรรให้ชาวชุมชนได้อยู่อาศัย

2) นักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าไปฝึกงานในชุมชนแออัด และได้อาสาสอนหนังสือเด็กและดูแลเรื่องสุขภาพอนามัย ต่อมามีมหาวิทยาลัยอื่นเข้าร่วมโครงการรวม 5 สถาบัน และยังมีการบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ เพื่อเปิดให้คนในชุมชนได้อ่านหนังสือมากขึ้น

บทบาทของนักวิชาการในยุคนี้ เน้นการเก็บข้อมูลการสำรวจประชากรและความเป็นอยู่ และมีบทบาทสำคัญในการประสานทรัพยากรจากภายนอกชุมชน เพื่อช่วยสงเคราะห์ชาวชุมชน และผลักดันในระดับนโยบายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในระยะยาว และการนำแนวคิดเรื่องการจัดหาที่ดินและสาธารณูปโภค สาธารณูปการ จากรัฐให้ชุมชน (Site and Services) มาปฏิบัติเพื่อดูถึงข้อดี-ข้อเสียของแนวทาง ซึ่งนับเป็นกิจกรรมหนึ่งของนักวิชาการที่ประสานงานอย่างใกล้ชิดกับหน่วยราชการ

ในช่วงปี 2520 มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงต้นของการสลายพลังนักศึกษาประชาชน และ การเคลื่อนไหวประชาธิปไตย ทำให้นักศึกษา-นักวิชาการ ลดบทบาทในการทำงานกับชุมชน และองค์กรชุมชนชนในสลัมลง ในขณะที่มีองค์กรพัฒนาเอกชน เกิดขึ้นจำนวนมากกระจาย

อยู่ทั่วไปในกรุงเทพมหานคร และมีเป้าหมายที่ต่างกัน เช่น เน้นการศึกษาเยาวชน ที่อยู่อาศัย ซึ่งการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดยังไม่มีกระบวนการถึงปัญหาอย่างชัดเจน โดยมีแนวทางการดำเนินงานที่แตกต่างจากการดำเนินงานในปี 2510 คือ ไม่เน้นการบริการชุมชน แต่เน้นการให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนสามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งมุ่งให้ประชาชนเรียนรู้วิธีการที่จะติดต่อร่วมมือประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีการปรับปรุงสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ส่งเสริมสุขภาพ การพัฒนาอาชีพ มีสถานที่พักผ่อน และ ทำกิจกรรมร่วมกัน

อคิน รพีพัฒน์ (2544) กล่าวว่า แม้ว่าหลักการดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนในยุคนี้ จะเน้นให้เกิดการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาชุมชน แต่ยังไม่มีความหมายที่จะสร้างองค์กรชุมชน ส่วนการพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนในสายตาของนักวิชาการในยุคนี้ ยังคงเป็นเรื่องสุขภาพอนามัยเป็นหลัก

ในช่วงปี 2530-ปัจจุบัน องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสูงในการทำงานพัฒนาชุมชนแออัด แนวคิดเรื่องการสร้างเสริมพลังให้องค์กรชุมชน ถูกนำมาเป็นกระแสหลักในการดำเนินงานร่วมกับ การทบทวนบทบาทและภารกิจขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีต่อชุมชนและคนในชุมชน ในยุคนี้การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการน้ำเสียเริ่มชัดเจนขึ้น ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิชุมชนเมืองที่จัดตั้งขึ้นในปี 2536 ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยชุมชนตั้งแต่ต้น คือ การให้ชุมชนเห็นถึงปัญหาของชุมชนเอง และมีความต้องการปรับปรุงแก้ไขและพร้อมที่จะดำเนินการ มูลนิธิจะมีหน้าที่สนับสนุนให้กระบวนการคิดการร่วมมือในชุมชน โดยเป็นผู้ให้คำแนะนำทางด้านวิชาการ และเงินทุนบางส่วนในรูปของวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นเท่านั้น

คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) ได้สรุปพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับชุมชนแออัดออกเป็น 3 ยุค (อคิน : 2544 น.334) ดังนี้

- ยุคที่ 1 : ยุคเผด็จการทหาร ปี 2511-2521 บทบาทการดำเนินงานพัฒนาชุมชนแออัด ดำเนินงานโดยนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาเป็นส่วนใหญ่

- ยุคที่ 2 : ยุคเริ่มกระแสนานพัฒนา ปี 2522-2531 เป็นยุคที่องค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้น และมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนแออัดมากขึ้น ในขณะที่บทบาทของนักวิชาการลดลง การดำเนินการเน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

- ยุคที่ 3 : อุดหนุนเสริมองค์กรประชาชน ปี 2533-2537 เน้นการสร้างคามเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน

5.1.3 บทบาทของชุมชนแออัด ในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

ปัญหาน้ำเสียในชุมชนแออัด มิได้เป็นปัญหาที่มีความสำคัญในระดับต้นของความต้องการแก้ไขปัญหาในมุมมองของชาวชุมชนแออัดในช่วงแรก เนื่องจากการขาดหลักประกันที่มั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย การถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ทำให้ชาวชุมชนแออัดลงเลที่จะลงทุนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัย เพราะไม่แน่ใจว่าจะถูกไล่รื้อเมื่อใด ดังนั้นแนวทางการรวมตัวขององค์กรชุมชน จึงเน้นในเรื่องของความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นหลัก

ในช่วงปี 2510 การรวมตัวของชาวชุมชนแออัด เกิดขึ้นจากการผลักดันของนักศึกษาและอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เข้าไปทำงานในชุมชน กลุ่มที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เช่น ศูนย์รวมน้ำใจ เป็นการระดมคนในชุมชนทำงานร่วมกัน มีการวางแผนจัดหาวัสดุและแรงงานก่อสร้างศูนย์รวมน้ำใจ เมื่องานดังกล่าวสำเร็จ ทำให้ผู้ที่มาร่วมงานมีกำลังใจและเห็นในพลังของตนเอง จึงคิดทำโครงการอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาในชุมชนต่อไป

ในช่วงปี 2520 เป็นช่วงที่มีสถานการณ์การไล่รื้อชุมชนรุนแรงที่สุด ซึ่งชาวการไล่รื้อชุมชนทำให้ชาวชุมชนหวาดกลัว การรวมตัวของชุมชนในยุคนั้นอยู่ภายใต้การกำกับของหน่วยงานรัฐเป็นส่วนใหญ่ (กรุงเทพมหานคร และ การเคหะแห่งชาติ) ในปี 2524 การรวมกลุ่มของชุมชนเกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของนักพัฒนาชุมชนในแต่ละเขต เพื่อเป็นศูนย์กลางการประสานงานระหว่างรัฐกับชุมชนในการให้และรับบริการของรัฐ ในปี 2527 กรุงเทพมหานครร่วมกับการเคหะแห่งชาติ ได้จัดทำระเบียบว่าด้วยคณะกรรมการชุมชน เพื่อให้ใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการจัดการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน ซึ่งจะถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มชุมชนแออัดว่าพัฒนาแล้วหรือยังไม่พัฒนา กลุ่มองค์กรชุมชนตัวอย่างในยุคนั้น เช่น สหกรณ์เคหะสถานชุมชนเชงกี เขตยานนาวา ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2521 หลังจากที่มิชชันนารีไล่รื้อชุมชน จึงได้รวมตัวกันและเลือกผู้นำ 9 คน ไปคุยกับสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ แต่ไม่ได้คำตอบที่พอใจ จึงถวายฎีกาต่อสมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และหลังจากนั้นได้ถวายต่อพระบรมราชชนนี ต่อมาในปี 2527 สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เสนอผ่านการเคหะแห่งชาติขายที่ดิน 100 ตารางวา ให้ชาวชุมชนแออัดเข้าไปอยู่อาศัย โดยศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ (ศวช.) การเคหะแห่งชาติ เสนอโครงการที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม หรือ Land Sharing

อีกตัวอย่างหนึ่งของการรวมตัวของชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย คือ การรวมตัวของกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนรอบกองขยะอ่อนนุช ในปี 2528 ชาวชุมชน 47 ครอบครัวได้รับหนังสือจากหัวหน้าโรงงานกำจัดขยะให้รื้อบ้านในเดือนตุลาคม 2528 ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันทำหนังสือถึงผู้ว่ากรุงเทพมหานคร เพื่อขอยุ่ต่อไปในบริเวณเดิม กรุงเทพมหานคร อนุญาตให้อยู่ต่อไปจนถึงสิ้นปี 2528 เท่านั้น ด้วยความช่วยเหลือของมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ได้ช่วยชุมชนตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อซื้อที่ดิน โดยพาไปดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนเสนาพัฒนา ทำให้เห็นว่าความพยายามรวบรวมเงินเพื่อซื้อที่ดิน สามารถใช้เป็นข้อต่อรองที่จะให้รัฐขยายเวลาการอนุญาตให้อยู่ในที่เดิม จนกว่าจะได้เงินพอที่จะซื้อที่ดิน โดยชาวชุมชนได้เริ่มการสะสมวันละ 10 บาท จนสามารถระดมเงินได้ 50,000 บาท เพื่อเป็นเงินดาวน์และขอต่อรองกับกรุงเทพมหานครอยู่ต่ออีก 5 ปี ซึ่งก็ได้รับอนุญาต จากนั้นชาวบ้านก็สามารถซื้อที่ดินได้ 5 ไร่ แบ่งออกเป็น 70 แปลง แปลงละ 3 ตารางวา ที่เหลือสร้างเป็นที่ส่วนรวม เช่น อาคารสหกรณ์ สนามเด็กเล่น เป็นต้น

ในช่วงต้นปี 2540 กระแสการไล่รื้อชุมชนรุนแรงขึ้นอีกครั้ง โดยเฉพาะชุมชนริมคลอง ซึ่งถูกกล่าวหาจากกรุงเทพมหานครเสมอว่าเป็นตัวการทำให้น้ำท่วม เนื่องจากสร้างบ้านเรือนกีดขวางทางระบายน้ำ ด้วยเหตุนี้ วิธีการแก้ปัญหาของกรุงเทพมหานคร คือ การไล่รื้อชุมชนให้พ้นแนวคลอง โดยใช้กฎหมายเกี่ยวกับการบุกรุกที่สาธารณะมาใช้ ชาวชุมชนริมคลองจึงได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน นอกจากนั้นยังร่วมกันดูแลเพื่อแก้ปัญหาภายในชุมชนด้วย

สำหรับชุมชนเพชรคลองจั่น เป็นหนึ่งในชุมชนที่เผชิญกับสถานการณ์การไล่รื้อ ซึ่งชาวบ้านได้ประชุมกัน โดยมี “เครือข่ายเพื่อการพัฒนาองค์กรเอกชน” เป็นพี่เลี้ยง ซึ่งได้สรุปปัญหาร่วมกันว่า ปัญหาของชุมชนเพชรคลองจั่นด้านที่อยู่อาศัยมี 2 ปัญหาหลัก คือ ปัญหาการไม่มีทางเดินทั้งภายในชุมชนและทางเดินออกสู่ภายนอกชุมชน อีกปัญหาหนึ่งคือการสร้างบ้านล้ำแนวคลองกีดขวางทางระบายน้ำ เป็นสาเหตุให้กรุงเทพมหานครนำมาเป็นข้ออ้างในการไล่รื้อ เมื่อชาวบ้านเห็นปัญหาร่วมกันแล้ว จึงมีมติให้สร้างทางเดินภายในชุมชน โดยการเวนคืนพื้นที่ด้านติดกับกำแพงและให้ถอยบ้านออกจากแนวคลอง โดยให้มีพื้นที่เหลือเพื่อสร้างสวนหย่อมและแนวเขื่อนดิน และร่วมกันขุดลอกคลองให้สะอาดโดยที่การดำเนินการทุกอย่าง เกิดจากความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างบ้านตามแนวที่กำหนด การลอกคลอง สร้างสวนหย่อมริมคลองและทางเดินเท้า ซึ่งได้รับเงินทุนสนับสนุนบางส่วนจากมูลนิธิชุมชนเมือง การสนับสนุนจากพี่น้องชุมชนอื่น และการเคหะแห่งชาติ “เงินไม่ใช่ปัญหาหลัก ขอให้ตั้งใจทำกันจริง ๆ” นายสมชาย มินสาคร ประธานชุมชนเพชรคลองจั่นกล่าว หลังจากนั้นชุมชนแห่งนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดในการกำจัดสิ่งปฏิกูลของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นน้ำเสียจากส้วมและครัวเรือน โดยการสร้างบ่อเกรอะและถังดักไขมันรองรับน้ำเสียจากครัวเรือนทุกหลังก่อนปล่อยน้ำที่ผ่านการบำบัดเบื้องต้น ลงสู่ท่อระบายน้ำรวม เพื่อนำไปบำบัดใน

ระบบบำบัดรวมภายในชุมชนในอนาคต ซึ่งได้มีการกันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เป็นโรงบำบัดน้ำเสียของชุมชน ก่อนปล่อยลงสู่คลองแล้ว ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการดำเนินการ ซึ่งนอกจากชุมชนเพชรคลองจั่นแล้ว ยังมีอีกหลายชุมชนที่มีแนวคิดในการจัดการน้ำเสียในชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 และ 3

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า บทบาทของชุมชนมีการรวมตัวกันดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ปี 2510 และพัฒนามาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน โดยมีเป้าหมายเดียวกัน คือ เพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย แต่แตกต่างกันในแนวทางการดำเนินการ ที่ในยุคแรกมีการรวมตัวกันเพื่อต่อรองสิทธิการอยู่อาศัยโดยผ่านองค์กรอื่น เช่น การเคหะแห่งชาติ ในยุคต่อมาได้มีการพัฒนาการ โดยการออมทรัพย์เพื่อซื้อที่ดิน จนถึงยุคปัจจุบัน ใช้แนวทางการปรับปรุง แก้ไขปัญหาภายในชุมชนและสร้างเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

5.2 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร

ในยุคที่กระแสด้านการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นกระแสหลักของการพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน ประกอบกับประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชนที่ผ่านมาพบว่า การร่วมมือกันภายในชุมชนและการสร้างกลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชน ช่วยทำให้การปฏิบัติงานของชุมชนบรรลุเป้าหมายตามที่ชุมชนคาดหวังไว้ จึงทำให้กระบวนการดำเนินงานพัฒนาชุมชนปรับเปลี่ยนทิศทาง จากการรอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นมาเป็นการร่วมกันคิดร่วมกันแก้ไขปัญหาในชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน และแนวคิดดังกล่าวได้ขยายวงกว้างไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ทั่วประเทศ

ในการศึกษาี้ จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ กรณีชุมชนเพชรคลองจั่นกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากชุมชนเพชรคลองจั่นมีพัฒนาการทางด้านการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่ประสบผลสำเร็จและเป็นกรณีศึกษาและกรณีตัวอย่างการพัฒนาของชุมชนอื่น ๆ จำนวนมาก

ความสัมพันธ์ของชุมชนเพชรคลองจั่น สามารถแบ่งลักษณะความสัมพันธ์ออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และ ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน

(1) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชนที่มีกิจกรรมร่วมกันในการพัฒนาชุมชน เช่น การร่วมกันขุดลอกคูคลอง การระดมเงินออมในชุมชน เป็นต้น โดยมีคณะกรรมการชุมชน ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่ได้ร่วมกันคิดขึ้น ประกอบด้วย

- 1) ห้ามต่อเติมบ้าน
- 2) ห้ามมีบ้านเช่า

- 3) ห้ามซื้อขายบ้าน ถ้ามีการซื้อขาย ชุมชนจะยึดทะเบียนบ้านและตัดน้ำตัดไฟ
- 4) การต่อน้ำใหม่ เสียค่าติดตั้ง 1,600 บาท
- 5) การต่อไฟฟ้าใหม่ เสียค่าติดตั้ง 1,500 บาท
- 6) ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยลงในคูคลอง
- 7) ห้ามซื้อขายและเสพยาภายในบริเวณชุมชน
- 8) กฎระเบียบการใช้ไฟฟ้าและน้ำประปา
 - ใบแจ้งหนี้ค่าไฟฟ้า/น้ำประปา จะเก็บเงินภายใน 7 วัน
 - หลังจากครบ 7 วัน ถ้ายังไม่มีการชำระเงินจะถูกตัดไฟและน้ำ โดยไม่แจ้งให้ทราบ
 - หลังถูกตัดไฟฟ้า/น้ำประปาแล้ว จะต่อใหม่ต้องจ่ายค่าธรรมเนียม 100 บาท
 - จะถูกปรับเงินย้อนหลังวันละ 20 บาท นับตั้งแต่วันที่ถูกตัดไฟฟ้า/น้ำประปาจนถึงวันที่ต่อใหม่

การมีกฎระเบียบที่เข้มงวดทำให้สังคมภายในชุมชนมีความสงบสุข และเป็นระเบียบเรียบร้อย

(2) ความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเพชรคลองจั่นกับองค์กรอื่นภายนอกชุมชน ซึ่งมีหลายองค์กร ประกอบด้วย

- 1) องค์กรพัฒนาเอกชน ประกอบด้วย
 - เครือข่ายเพื่อการพัฒนา เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการรวมกลุ่ม ประชุมระดมความคิดเห็น และ หาแนวทางแก้ไขปัญหาชุมชน โดยชุมชนเป็นแกนกลาง
 - คณะครูศาสนาอุดสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ศึกษาสภาพพื้นที่เพื่อวางแผนชุมชนและออกแบบบ้านที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในการดำเนินโครงการขยับบ้านขึ้นจากคลอง
 - สมาคมร่วมกันสร้าง เป็นที่ปรึกษาทางด้านกฎหมาย
 - มูลนิธิชุมชนเมือง สนับสนุนงบประมาณการดำเนินการโครงการของชุมชนบางส่วน และให้คำแนะนำทางด้านวิชาการการจัดการน้ำเสียในชุมชน

2) องค์กรชุมชนอื่น
มีการจัดตั้งเครือข่ายระหว่างชุมชนเพื่อช่วยเหลือและร่วมกันแก้ไขปัญหา รวม 10 ชุมชน เรียกว่า “เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา” ประกอบด้วย

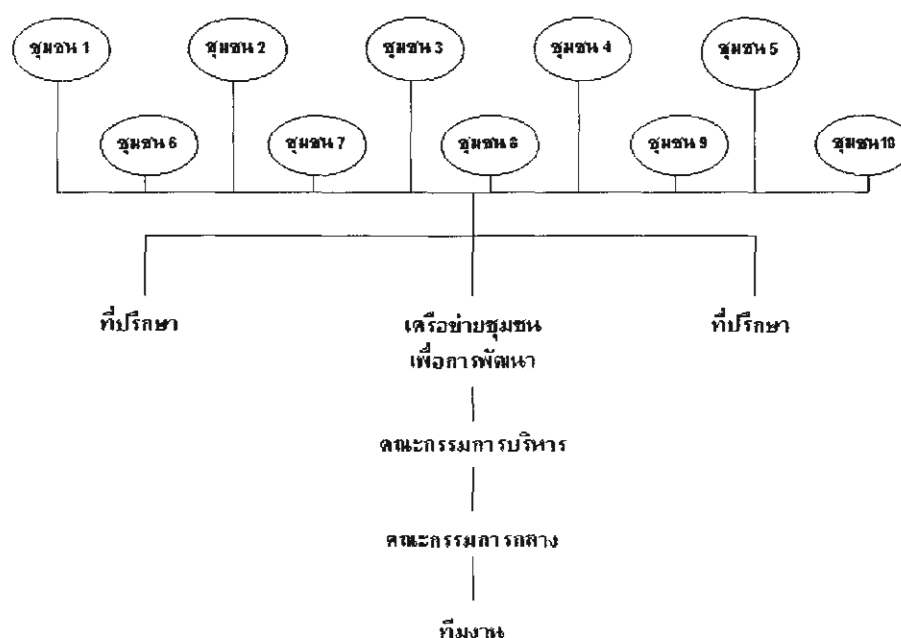
- ชุมชนเพชรคลองจั่น	เขตบึงกุ่ม
- ชุมชนริมคลองบางเตย	เขตบึงกุ่ม
- ชุมชนคลองลำไผ่	เขตบึงกุ่ม

- ชุมชนหลวงวิจิตร	เขตคันนายาว
- ชุมชนหัวหมาก	เขตคันนายาว
- ชุมชนกิตติ	เขตบางกะปิ
- ชุมชนโรงหวาย	เขตบางกะปิ
- ชุมชนบางน้ำแก้ว	เขตสวนหลวง
- ชุมชนพระยาเวก	เขตสวนหลวง
- ชุมชนฉลองกรุง	เขตคลองตัน

การดำเนินงาน มีการช่วยเหลือทั้งด้านแรงงานและเงินทุนสมทบตามสมควร ระหว่างชุมชน มีการประชุมร่วมกันทุกเดือนเฉพาะทีมทำงานและเครือข่ายทั้งหมด จะมีการสัมมนาใหญ่ร่วมกัน 3 เดือนต่อครั้ง

โครงสร้างการทำงานของเครือข่าย ประกอบด้วยชุมชนทั้ง 10 ชุมชน คัดเลือกตัวแทนชุมชน เพื่อเข้ามาเป็นคณะทำงานของเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา และในคณะทำงานจะแยกกลุ่มการทำงานออกเป็น คณะกรรมการบริหาร คณะกรรมการกลาง และ ทีมทำงาน ส่วนที่ปรึกษาจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ดังรูปที่ 5-3 และ คณะกรรมการบริหารประกอบด้วยหลายสาขา ซึ่งจัดเป็นกลุ่มดังแสดงในตารางที่ 5-1

รูปที่ 5-3 โครงสร้างการทำงานของเครือข่ายชุมชน

ตารางที่ 5-1 คณะกรรมการบริหารชุมชนเพชรคลองจั่น

สาขา	หน้าที่
1) สาขาสีทึบที่อยู่อาศัย	- จัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัย - ติดตามสถานการณ์ปัญหาการไร้ที่อยู่ - ประสานงานระหว่างชุมชน
2) สาขาสีทึบชุมชน	- หาแนวทางการได้มาซึ่งสิทธิชุมชน - จัดหาสาธารณูปโภค - จัดหาสาธารณูปการ
3) สาขานโยบาย	- ศึกษาพระราชบัญญัติชุมชนแออัด - ศึกษาสถานการณ์การใช้ที่ดินของรัฐ - ที่ดินริมคลอง - ที่ดินริมทางรถไฟ - จัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัย - วางแผนด้านสาธารณูปโภค - วางแผนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
4) สาขาคูณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม	- ดำเนินการด้านบัตรสวัสดิการสมาชิก - การออมทรัพย์ที่อยู่อาศัย - จัดหาสาธารณสุขพื้นฐาน
5) สาขาการบริหารจัดการ	- จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย - จัดเตรียมข้อมูลเอกสาร/สื่อ - ร่วมสัมมนาเครือข่ายฯ - จัดกิจกรรมเยาวชน - จัดตั้งกองทุนต่าง ๆ
6) สาขาพัฒนาสิ่งแวดล้อม	- พัฒนาการด้านการศึกษา

3) องค์การภาครัฐ

- กรุงเทพมหานคร นโยบายของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับชุมชนแออัด คือ นโยบายการพัฒนาเมืองและเร่งรัดปรับปรุงสภาพแวดล้อมกรุงเทพมหานคร ให้นำอยู่อย่างเป็นทางการ โดยการพัฒนาทางเท้า การปลูกต้นไม้ การพัฒนาคลองให้สะอาด และ ทำประโยชน์ด้านต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงสภาพแวดล้อมริมคลอง เพื่อป้องกันน้ำท่วมและหาวิธีแก้ไข ปัญหาชุมชนที่บุกรุกริมคลอง ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชน

- การเคหะแห่งชาติ ได้มีนโยบายที่เอื้ออำนวยต่อคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนแออัด คือ ให้การสนับสนุนโครงการสร้างทางเดินภายในชุมชนบางส่วน

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเพชรคลองจั่น มีเป้าหมายและกิจกรรมที่ร่วมกันและผลสำเร็จของการดำเนินงาน ขึ้นกับความร่วมมือของคนในชุมชน เช่น กิจกรรมการพัฒนาคลอง การขยับบ้านขึ้นจากคลอง จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในชุมชน ทั้งด้านแรงงานและเงินทุน จึงจะประสบผลสำเร็จ และมีรูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีความยืดหยุ่น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ เช่น การปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นอย่างเคร่งครัด ส่วนลักษณะที่ไม่เป็นทางการของชุมชน คือ การสามารถแสดงความคิดเห็น ปัญหา และความต้องการของคนในชุมชนได้

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเพชรคลองจั่นกับเครือข่ายชุมชน มีระดับความสัมพันธ์ในลักษณะเชื่อมประสาน คือ มีความสัมพันธ์กันเฉพาะกิจกรรมเฉพาะเรื่องที่มีปัญหาร่วมกัน เช่น การดำเนินกิจกรรมในการเรียกร้องความมั่นคงในที่อยู่อาศัยต่อรัฐร่วมกัน มีลักษณะความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และมีความยืดหยุ่นของลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ เช่น การตกลงทำกิจกรรมเป็นเครือข่ายร่วมกัน และมีการกำหนดเวลาการประชุมที่แน่นอน มีคณะกรรมการที่จัดแบ่งออกเป็นกลุ่มสาขาต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ ส่วนลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น การให้ความช่วยเหลือในเรื่องอื่น เช่น เงินทุนที่ชุมชนหนึ่งสนับสนุนอีกชุมชนหนึ่ง การช่วยเหลือทางด้านกฎหมายของสมาคมร่วมกันสร้าง คือ ถูกกำหนดไว้ในโครงสร้างของเครือข่ายพัฒนาชุมชนที่ตายตัว ในขณะที่มูลนิธิชุมชนเมือง ให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนและคำแนะนำในเรื่องการก่อกำเนิดน้ำเสีย ที่ชุมชนต้องนำเสนอโครงการ หรือ ประสานงานเพื่อขอคำแนะนำ เมื่อชุมชนเห็นว่าควรขอความช่วยเหลือ ซึ่งถือว่าระดับความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเป็นแบบปฏิสัมพันธ์ในลักษณะสนับสนุนชุมชน โดยรูปแบบความสัมพันธ์แบบแตกตัวที่เป็นการตกลงระหว่างชุมชนกับมูลนิธิเท่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเพชรคลองจั่นกับองค์กรรัฐ แยกออกเป็น 2 องค์กร คือ

- 1) กรุงเทพมหานคร มีลักษณะความสัมพันธ์เป็นแบบช่วงชั้นในระดับความสัมพันธ์แบบปฏิสัมพันธ์ ในลักษณะที่ขัดแย้งกันในเรื่องปัญหาการบุกรุกที่ริมคลอง
- 2) การเคหะแห่งชาติ มีระดับความสัมพันธ์เป็นแบบปฏิสัมพันธ์ ในลักษณะที่สนับสนุนในการสร้างทางเดินบางส่วนภายในชุมชน

การสรุปความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชน กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น ดังแสดงในตารางที่ 5-2

ตารางที่ 5-2 ความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชน กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น

ภายในองค์กรชุมชน	ภายนอกองค์กรชุมชน
1) โครงสร้างของชุมชน มีการคัดเลือกประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนาภายในชุมชนในด้านต่าง ๆ	1) ความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชน - คณะครูศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ช่วยในการสำรวจสภาพพื้นที่ และวางแผนชุมชนและออกแบบบ้านให้กับชุมชน - เครือข่ายเพื่อการพัฒนา เป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชนในการระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางแก้ไขปัญหของชุมชนร่วมกัน - สมาคมร่วมกันสร้าง เป็นที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายให้กับชุมชน - มูลนิธิชุมชนเมือง สนับสนุนทางด้านงบประมาณและวิชาการในการจัดการน้ำเสียในชุมชน
2) กฎระเบียบของชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบของชุมชน เพื่อเป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติร่วมกัน	2) ความสัมพันธ์กับองค์กรชุมชนอื่น - มีการจัดตั้งเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อช่วยเหลือและร่วมกันแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยร่วมกัน
	3) ความสัมพันธ์กับองค์กรภาครัฐ - กรุงเทพมหานคร มีนโยบายพัฒนาเมืองและเร่งรัดปรับปรุงสภาพแวดล้อมกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผลกระทบต่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชน - การเคหะแห่งชาติ ให้การสนับสนุน โดยการสร้างทางเดินภายในชุมชนบางส่วน

บทที่ 6 ประเด็นที่พบจากการศึกษาและประเด็นที่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม

ตามที่กล่าวแล้วว่า ความต้องการในการจัดการสภาพแวดล้อมรวมถึงการจัดการน้ำเสียในชุมชน เกิดจากความต้องการในการสร้างพลังในการต่อรองของชุมชนแออัดที่มีต่อการรื้อย้ายชุมชนของกรุงเทพมหานคร จึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งในการดำเนินการจัดการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด เนื่องจากชุมชนแออัดมีความต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า ตนมิได้เป็นตัวการหลักที่ก่อให้เกิดปัญหาน้ำเสียในเมืองหลวง แต่ก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการจูงใจ และความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากองค์กรภายนอก ซึ่งปัจจุบันมีพัฒนาการของการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

การจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด มีพัฒนาการของกระบวนการเกิดและแนวทางการจัดการน้ำเสียมาโดยลำดับ แม้ว่าในช่วงเริ่มต้น ปัญหาการจัดการน้ำเสียจะไม่ใช่ประเด็นที่ชุมชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนให้ความสำคัญมากเท่ากับปัญหาเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัย แต่ในปัจจุบันแนวคิดการจัดการสภาพแวดล้อม หมายรวมถึง เรื่องการจัดการน้ำเสียภายในชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นสังคมได้รับรู้หรือปรับเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อชุมชนแออัดในทางที่ดีขึ้น และยังมีผลต่อการต่อรองในเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งองค์กรภาครัฐให้การยอมรับเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต แม้ว่าจะยังไม่มีความสำเร็จในเรื่องสิทธิในการอยู่อาศัยของชุมชนแออัดก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้มุ่งศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับกระบวนการเกิดและแนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด และบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ซึ่งจากการศึกษาได้มีประเด็นที่ค้นพบและประเด็นที่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

6.1 ประเด็นที่พบจากการศึกษา

6.1.1 กระบวนการเกิดและแนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

กระบวนการเกิดและแนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด มีความเกี่ยวข้องกับองค์กร 3 องค์กรด้วยกัน ประกอบด้วย องค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และ องค์กรชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) องค์กรภาครัฐ มีหน้าที่ในการดูแลรักษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมือง รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในเมือง ซึ่งปัญหาน้ำเสียเป็นสาเหตุหนึ่งที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนเมือง และมีความพยายามในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการตามนโยบายของรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวซึ่งเน้นวิธีการรื้อย้ายชุมชนไปอยู่ในที่ใหม่ ส่งผลกระทบต่อความมั่นคง

ในที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด และก่อให้เกิดกระแสต่อต้านจากชุมชน แม้ว่าแนวทางการดำเนินการในช่วงหลัง จะปรับเปลี่ยนไปในแนวทางที่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น และส่งเสริมให้เกิดองค์กรชุมชน แต่เป้าหมายของการดำเนินการมิได้เป็นไปเพื่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน แต่เป็นไปเพื่อการสร้างองค์กรในการเป็นจุดเชื่อมประสานระหว่างรัฐกับชุมชนให้มีความสะดวกและชัดเจนขึ้นเท่านั้น

2) องค์กรพัฒนาเอกชน มีเป้าหมายการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนที่ไม่แตกต่างกับเป้าหมายของรัฐแต่แตกต่างกันในวิธีการดำเนินการ กล่าวคือ องค์กรพัฒนาเอกชนจะเน้นเรื่องการสร้างความร่วมมือในชุมชน และสนับสนุนการสร้าง ความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชนให้เกิดกระบวนการร่วมคิดร่วมทำของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ในปัจจุบันมีองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนแออัด ซึ่งแต่ละองค์กรมีจุดประสงค์ และเป้าหมายที่เป็นเฉพาะเรื่องและแตกต่างกัน เช่น ด้านที่อยู่อาศัย สาธารณสุข การศึกษา เป็นต้น ต่อมาในยุคของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม การดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีแนวทางการพัฒนาในลักษณะที่เป็นภาพรวมมากขึ้น สนับสนุนให้เกิดโครงการพัฒนาชุมชนที่เกิดจากกระบวนการร่วมคิดร่วมทำของชุมชนเอง โดยองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุนตามความจำเป็น ซึ่งครอบคลุมในหลายด้านตามความต้องการของชุมชน

3) องค์กรชุมชน สำหรับชุมชนแออัดนั้นที่ผ่านมามีปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่บุกรุกที่สาธารณะและชุมชนริมคลอง จะมีความเสี่ยงต่อการถูกไล่รื้ออยู่ตลอดเวลา ซึ่งแนวคิดในการต่อรองกับรัฐเพื่อให้ได้รับสิทธิในการอยู่อาศัย มีความเปลี่ยนแปลงไปจากช่วงแรกที่ชุมชนเผชิญกับปัญหาการไล่รื้อ ที่ใช้วิธีการต่อรองโดยการชุมนุมคัดค้าน การดำเนินการตามนโยบายของรัฐ และเรียกร้องความช่วยเหลือจากรัฐตามสถานที่ราชการต่างๆ จากประสบการณ์ของชุมชนได้เรียนรู้ว่าวิธีการดังกล่าวใช้ไม่ได้ผล จึงมีการทบทวนบทบาทของชุมชน และปรับเปลี่ยนแนวทางไปสู่การพึ่งตนเอง และมีความพยายามแก้ไขปัญหภายในชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นว่า ชุมชนไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหาความเสื่อมโทรมและปัญหาความน่าเสียของน้ำในคลอง ดังที่ถูกกล่าวหาจากหลายฝ่าย ซึ่งชุมชนได้เรียนรู้ว่าแนวทางการแก้ไขปัญหภายในชุมชนโดยชุมชนเป็นแนวทางที่มีความเป็นไปได้ว่าชุมชนจะสามารถอยู่ที่เดิมโดยไม่ถูกไล่รื้อเช่นในอดีต ซึ่งแนวทางนี้ได้ขยายวงกว้างจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่งอย่างรวดเร็ว ทำให้กระบวนการจัดการน้ำเสียในชุมชนกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจในการแก้ไขปัญหของชุมชนเพิ่มมากขึ้น และหลายชุมชนได้มีโครงการในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแล้ว

6.1.2 รูปแบบการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

การดำเนินการในภาครัฐไม่มีแนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดที่ชัดเจน แต่จะเน้นการแก้ไขปัญหาในภาพรวมของพื้นที่กรุงเทพมหานครทั้งหมด ดังนั้น การดำเนินการจึงเน้นในเรื่องการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่และใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อใช้ในการบำบัดน้ำเสียในปริมาณมาก ๆ และครอบคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง ในขณะที่องค์กรการพัฒนาเอกชนยังไม่มีองค์กรใดที่เน้นเฉพาะเรื่องการจัดการน้ำเสีย แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการ เช่น โครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนเมือง ของมูลนิธิชุมชนเมือง ซึ่งได้ดำเนินการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดที่มีความต้องการดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชน ในปัจจุบันมีการดำเนินการอยู่หลายชุมชน โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันตามลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมของชุมชน

ส่วนการดำเนินการจัดการน้ำเสียภายในชุมชนแออัดเองนั้น ในปัจจุบันมีความตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวมากขึ้น จึงมีการพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสียเพื่อใช้ในชุมชนเอง เริ่มจากโครงการจัดการน้ำเสียของชุมชนเพชรคลองจั่นและชุมชนร้อยกรอง ซึ่งเป็นระบบที่เน้นความเหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนในการดำเนินการทั้งในด้านการก่อสร้าง การบำรุงรักษา รวมถึงการลงทุน ที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ รายละเอียดกล่าวไว้ในบทที่ 3

6.1.3 ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดนั้น เกิดจากแนวทางการจัดการน้ำเสียของรัฐที่เน้นการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ต้องมีบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในการควบคุม นอกจากนั้นยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการและการบำรุงรักษาระบบบำบัดน้ำเสียในระยะยาว ซึ่งกรุงเทพมหานครจำเป็นต้องมีการจัดเก็บค่าบริการ ในขณะที่ชุมชนแออัดส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย หากต้องแบกรับภาระในการจัดการน้ำเสียอาจเกินความสามารถในการจ่ายของชุมชน ปัจจุบันชุมชนเองก็มีการพัฒนาวิธีการจัดการน้ำเสียภายในชุมชนเอง แต่ยังมีข้อจำกัดในการดำเนินการหลายประการ ประกอบด้วย พื้นที่ชุมชนค่อนข้างจำกัด ขาดเงินทุนในการดำเนินการ และ ขาดความรู้ในการจัดการน้ำเสีย

อีกปัญหาหนึ่งที่น่าจะกล่าวถึง คือ ในพื้นที่ชุมชนแออัดส่วนใหญ่รัฐมิได้จัดระบบท่อย่อยที่จะรับน้ำเสียเข้าสู่ระบบบำบัดขนาดใหญ่ ถึงแม้ว่าจะสร้างระบบบำบัดแล้ว น้ำเสียจากชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่อีกยังคงไหลลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะโดยตรง หากมีการพัฒนาแนวคิดและสนับสนุนให้ชุมชนแออัดมีระบบบำบัดน้ำเสียเบื้องต้นเช่นเดียวกับกรณีศึกษา ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยลดความสกปรกและความเน่าเสียของน้ำในแม่น้ำและลำคลองในเขตกรุงเทพมหานครได้

6.1.4 ความสัมพันธ์ขององค์กร

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาของชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีชุมชนเป็นแกนกลาง พบว่ามีความสัมพันธ์ 2 ลักษณะ คือ

1) ความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันระหว่างชุมชนกับองค์กรของภาครัฐ ที่มองว่าชุมชนแออัดเป็นแหล่งเสื่อมโทรมและกีดขวางทางระบายน้ำ ประกอบกับสถานภาพของชุมชนที่เป็นการบุกรุกที่สาธารณะ เช่น ริมคลอง ริมทางรถไฟ ดังนั้นต้องมีการแก้ไข ซึ่งวิธีการที่ผ่านมาคือ การรื้อย้ายชุมชนไปอยู่ในที่ใหม่ในขณะที่ชุมชนมีความต้องการที่อยู่ในพื้นที่เดิม เนื่องจากใกล้แหล่งงานและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเดิม เพราะไม่มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพมากนัก ดังนั้น จึงมีการรวมตัวกันเพื่อต่อรองกับองค์กรภาครัฐ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ในลักษณะที่มีความขัดแย้งกันระหว่างองค์กร

2) ความสัมพันธ์ที่สนับสนุนกัน เกิดขึ้นจากการมีปัญหาร่วมกัน ดังนั้น จึงได้มีการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขร่วมกันในองค์กรชุมชน และได้รับความช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ เช่น งบประมาณในการดำเนินโครงการ ค่าปรึกษาทางด้านกฎหมาย ความรู้ทางวิชาการ จากองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ และมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเป็นเครือข่าย มีโครงสร้างการทำงานที่เป็นทางการ ประกอบด้วยบุคลากรจากหลายฝ่าย ทั้งจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และ องค์กรชุมชน ซึ่งในส่วนของบุคลากรนี้มีทั้งลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

6.2 ประเด็นที่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าปัจจุบันมีการพัฒนาในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียในชุมชนแออัด โดยชุมชนเอง และยังได้มีการพัฒนาให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับชุมชนอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามเพื่อให้การศึกษาในครั้งนี้ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นไปได้จริงในเชิงปฏิบัติ ในการหาแนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ และส่งผลไม่เพียง แต่กับการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดเท่านั้น แต่อาจส่งผลถึงการจัดการน้ำเสียชุมชนในภาพรวมของกรุงเทพมหานครได้ จึงควรมีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นดังต่อไปนี้

6.2.1 การศึกษาและพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสมสำหรับชุมชนแออัด

ตามที่กล่าวแล้วว่า ในปัจจุบันชุมชนแออัดมีความตื่นตัวในการที่จะจัดการสภาพสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน โดยบางชุมชนได้มีการดำเนินการด้านการจัดการน้ำเสียขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การศึกษาและพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสมสำหรับชุมชนแออัด โดยนำเอาแนวคิดในการจัดการ

น้ำเสียภายในชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบันมาประกอบการศึกษา จึงน่าจะเป็นประโยชน์และสามารถนำไปเป็นต้นแบบในการบำบัดน้ำเสียในชุมชนแออัดต่อไป โดยมีประเด็นที่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

1) คุณลักษณะและปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัด

เนื่องจากปัจจุบัน ยังไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะและปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากแหล่งกำเนิดน้ำเสียต่างๆ ในชุมชนแออัดว่ามีลักษณะอย่างไรและมีปริมาณเท่าใด ซึ่งข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสม ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาโดยการเก็บตัวอย่างน้ำเสียและวัดปริมาณ เพื่อวิเคราะห์คุณสมบัติและปริมาณของน้ำเสียจากแหล่งกำเนิดน้ำเสียในชุมชนแออัด และนำไปสู่การพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสมกับชุมชนแออัดต่อไป

2) การศึกษาประสิทธิภาพของระบบบำบัดน้ำเสียที่ดำเนินการโดยชุมชนแออัด

จากการศึกษานี้พบว่า มีชุมชนแออัดบางชุมชนที่ได้มีความพยายามที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชนโดยการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชนขึ้น แต่ยังไม่พบข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าระบบบำบัดน้ำเสียของชุมชนนั้นมีคุณภาพในการบำบัดได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้นการศึกษาประสิทธิภาพในการบำบัดของระบบบำบัดน้ำเสียและคุณสมบัติของน้ำเสียที่ผ่านระบบบำบัดน้ำเสียของชุมชน จะเป็นข้อมูลสนับสนุนการพัฒนารูปแบบระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสมกับชุมชนแออัดดังที่ได้อ้างไว้ในข้อ 1 ให้มีความสอดคล้องกับสภาพชุมชนแออัดได้อย่างแท้จริง

3) การศึกษาระบบบำบัดน้ำเสียที่เป็นระบบเสริมจากระบบบำบัดน้ำเสียจากชุมชนแออัด โดยการใช้แปลงไม้ไผ่ในการลดปริมาณความสกปรกในแหล่งน้ำสาธารณะ โดยให้ชุมชนแออัดเป็นผู้ดูแลจากการศึกษาและแนะนำวิธีการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดของมูลนิธิชุมชนเมือง ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายพื้นที่ในหลายจังหวัดรวมถึงกรุงเทพมหานครด้วยนั้น พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจ คือ วิศวกรสิ่งแวดล้อมของมูลนิธิฯ ได้ให้ข้อสังเกตว่า จากการศึกษาระบบบริหารจัดการน้ำเสียในพื้นที่ชุมชนแออัดในจังหวัดนครราชสีมาและขอนแก่น พบว่าสามารถลดความสกปรกของน้ำในคลองได้ โดยการขุดลอกคลองที่มีความเน่าเสียและปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกระเฉด ลงในคลองโดยใช้ดาข่ายล้อมเป็นแนวเขตเพื่อป้องกันการแพร่กระจายของพืชน้ำที่อาจมีมากเกินไป ในการทดลองให้ชาวบ้านดำเนินการ สังเกตได้ว่าพืชน้ำจะสามารถดูดซับสารอินทรีย์ในน้ำได้ โดยสีและลักษณะของน้ำในบริเวณที่ทำการทดลองดีขึ้น และชาวบ้านยังได้รับผลพลอยได้จากพืชน้ำเป็นอาหารอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าหากบริเวณด้านข้างของคลองเป็นคอนกรีตจะยิ่งทำให้ประสิทธิภาพของการบำบัดดีขึ้นอีก เนื่องจากไม่มีตะกอนดินหลายลงมาเป็นความสกปรกเพิ่มเติม การดำเนินการดังแสดงในรูปที่ 6-1 และ 6-2

จะเห็นว่า สภาพของคลองในเขตกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่มีสภาพที่เอื้ออำนวยต่อการลดความน่าเสียด้วยวิธีการดังกล่าว จึงควรมีการศึกษาและทดลองเพิ่มเติมและหากมีการพิจารณาให้ชุมชนแออัดเป็นผู้ดูแลรักษาและดำเนินการ โดยใช้งบประมาณเบื้องต้นจากกรุงเทพมหานคร ก็จะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาของรัฐในระยะยาวต่อไป

รูปที่ 6-1 การทดลองปลุกไม้ในลำน้ำในลุ่มตาข่าย

รูปที่ 6-2 แนวคลองตาดคอนกรีต

6.2.2 การศึกษาแนวทางการนำระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชนไปสู่การปฏิบัติ

แม้ว่าปัจจุบัน จะมีความตื่นตัวในการดูแลรักษาความสะอาดคูคลองและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน จากการศึกษาพบว่า มีชุมชนแออัดหลายชุมชนมีความตระหนักต่อปัญหาน้ำเสียในชุมชน จึงได้มีการดำเนินการบำบัดน้ำเสียในชุมชนแออัดของชุมชนเอง และแนวทางการดำเนินการดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางมากขึ้น มีหลายชุมชนที่ได้เริ่มที่จะดำเนินการบำบัดน้ำเสียในชุมชนแล้วและ มีอีกหลายชุมชนที่ให้ความสนใจที่จะดำเนินการบำบัดน้ำเสียในชุมชนของตนเองบ้าง แม้ว่าจะมีความพยายามของชุมชนริมคลองในการที่จะดูแลรักษาคลอง แต่ความสำเร็จในการที่จะดูแลรักษาคลอง จะไม่สามารถสำเร็จได้หากปราศจากความร่วมมือจากทุกฝ่าย ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นการนำระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชนไปสู่การปฏิบัติในประเด็นดังต่อไปนี้

1) แนวทางการสร้างเครือข่ายการดูแลรักษาคลองของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า นอกจากความพยายามบำบัดน้ำเสียที่เกิดขึ้นในชุมชนแออัดเองแล้ว ยังพบว่าชุมชนแออัดริมคลองบางชุมชนมีกิจกรรมในการดูแลรักษาคลองในบริเวณชุมชน เช่น ชุมชนเพชรคลองจั่น มีกิจกรรมขุดลอกคูคลองในบริเวณชุมชนในระยะทาง 2 กิโลเมตร เป็นประจำ ดังนั้น ถ้าหากมีการขยายเครือข่ายชุมชนในการดูแลรักษาคลองไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ก็จะทำให้คลองได้รับการดูแลรักษาให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี แต่อย่างไรก็ตามชุมชนหรือผู้อาศัยอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากชุมชนแออัดต้องให้ความร่วมมือไม่ปล่อยน้ำเสียลงคูคลอง อันจะก่อให้เกิดปัญหาความเน่าเสียของน้ำในคูคลองเพิ่มมากขึ้น

2) กระบวนการสร้างจิตสำนึก

ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มีความจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายเช่นเดียวกับการจัดการปัญหาน้ำเสีย ที่มีความจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนทุกคนในการดูแลรักษาความสะอาดคูคลองและแหล่งน้ำสาธารณะ โดยให้ชาวชุมชนแออัดเป็นผู้พิทักษ์คูคลอง ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะประสบความสำเร็จอย่างถาวรและยั่งยืนได้นั้น ต้องมีกระบวนการในการสร้างพลังและจิตสำนึกให้กับทุกฝ่าย จึงควรมีการศึกษาในกระบวนการดังกล่าว เพื่อให้การรักษาคูคลองเป็นไปอย่างถาวรและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, คู่มือการดำเนินงานการจัดการน้ำเสียชุมชน, มกราคม 2544.

กรมควบคุมมลพิษและสมาคมวิศวกรสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย, คู่มือการเก็บตัวอย่างน้ำเสียชุมชน, เรือนแก้วการพิมพ์, ครั้งที่ 1, 2547.

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, สถานการณ์คุณภาพแหล่งน้ำในประเทศไทย ปี 2542.

กองควบคุมคุณภาพน้ำ สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร, วิธีการบำบัดน้ำเสีย (เอกสารเผยแพร่).

กองควบคุมคุณภาพน้ำ สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร, การควบคุมและแก้ไขปัญหา น้ำเสียของกรุงเทพมหานคร (เอกสารเผยแพร่).

กองควบคุมคุณภาพน้ำ สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร, ระบบบำบัดน้ำเสียชนิดติดกับที่ (เอกสารเผยแพร่).

กรุงเทพมหานคร สำนักงานระบายน้ำ, กรุงเทพมหานครกับการแก้ไขปัญหา น้ำเสีย (เอกสารโรเนียว).

กรุงเทพมหานคร, เอกสารการพัฒนาชุมชนของกรุงเทพมหานคร, 2539.

กรุงเทพมหานคร สำนักงานนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร, สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนา กรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2540-2544).

กรุงเทพมหานคร, โครงสร้างและรายละเอียดหน่วยงาน, www.bma.go.th

กรุงเทพมหานคร, เอกสารโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง, 2543

การเคหะแห่งชาติ, เอกสารโครงการจัดหาที่อยู่ใหม่, 2544

การเคหะแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย, โครงการที่อยู่อาศัย ราคาประหยัด รัฐบาลอุดหนุน (เอกสารเผยแพร่).

การเคหะแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง, รายงานประจำปี 2542 สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง 7 ปี โครงการพัฒนาคนจนในเมือง.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, ประชาสังคมกับสุขภาพ แผนงานวิจัยสังคมและสุขภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 1, 2544.

เครือข่ายสลัม 4 ภาค, ปฏิรูปที่ดินเมืองเพื่อสิทธิที่อยู่อาศัยคนจน, เอกสารณรงค์วันที่อยู่อาศัยโลก, ตุลาคม 2544.

ฝ่ายปรับปรุงชุมชนแออัด การเคหะแห่งชาติ, รายงานผลการสำรวจชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร, มีนาคม 2540.

ภาควิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม คณะวิศวกรรมศาสตร์, โครงการวิจัย การนำน้ำทิ้งจากระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนมาใช้เพื่อเกษตรกรรม, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 พฤษภาคม-กรกฎาคม 2543.

ทรงจิต พูลลาภ และ คณะ, รายงานการสำรวจและศึกษาโครงการสำรวจและศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยผู้บุกรุกคลอง, 2542.

มูลนิธิชุมชนเมือง, คือพลังร่วมสร้าง โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง, 2542.

มูลนิธิชุมชนเมือง, เอกสารการจัดการและการบำบัดน้ำเสียสำหรับชุมชนแออัดด้วยค่าใช้จ่ายต่ำ, 2544.

มูลนิธิชุมชนเมือง, เอกสารศึกษาระบบการจัดการและการบำบัดน้ำเสียในชุมชนร่มเกล้า โซน 7, 2544.

มูลนิธิชุมชนเมือง, เอกสารชุมชนชาวมุสลิม, 2544.

มูลนิธิชุมชนเมือง, เอกสารชุมชนร่มเกล้า-ลาดกระบัง โซน 7, 2544.

มูลนิธิชุมชนเมือง, เอกสารน้ำดีที่ร้อยกรอง, 2544.

มูลนิธิชุมชนเมือง, เอกสารรูปแบบการบำบัดน้ำเสียสำหรับชุมชนบ้านกล้วย, 2544.

มูลนิธิชัยพัฒนา ร่วมกับ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), เทคโนโลยีการกำจัดขยะแบบประหยัดและการบำบัดน้ำเสียด้วยพืช, เอกสารสัมมนาวิชาการ, 25-28 สิงหาคม 2542.

มูลนิธิชุมชนเมือง, 9 เดือน 9 ครบปีที่ 9 ก้าวสู่หนึ่งทศวรรษ มูลนิธิชุมชนเมือง (เอกสารโรเนียว)

ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนกรุงเทพมหานคร, ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน, 2542.

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง คณะครุศาสตร์ อดุสากรรม ภาควิชาครุศาสตร์, รายงานเรื่องการปรับปรุงชุมชนเพชรคลองจั่น รายงานการศึกษาวิชาสังคมวิทยานครเสนอ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, สร้างความเข้มแข็งของสังคมจากฐานรากด้วยพลังชุมชนและ
ประชาสังคม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2044/28-33 ถ.เพชรบุรีตัดใหม่ ห้วยขวาง
กรุงเทพฯ 10320 (เอกสารเผยแพร่).

สมาคมร่วมกันสร้าง, ร่วมกันสร้าง **Building Together**, วารสารเพื่อนสลัม.

สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม, เทคโนโลยีที่เหมาะสม, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2543.

สมาคมวิทยาศาสตร์อนามัยสิ่งแวดล้อม คณะสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, เอกสารสรุปผล
การประชุมวิชาการอนามัยสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ครั้งที่ 3, 9 มกราคม 2544.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2543.

สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง การเคหะแห่งชาติ, 7 ปีโครงการพัฒนาคนจนในเมือง, รายงาน
ประจำปี 2542.

สุวัฒน์ คงแป้น, พรานบ้าน พรานเมือง การพัฒนาภาคประชาชน, มุลนิธิชุมชนเมือง,
รวมพรรณไม้ จำกัด, 2544.

เสริมพล โตสุข และ ไชยยุทธ กลิ่นสุคนธ์, การกำจัดน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมและ
แหล่งชุมชน, สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2,
มิถุนายน 2524.

อคิน รพีพัฒน์, ชุมชนแออัด: องค์ความรู้กับความเป็นจริง, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย (สกว.), 2542.

National Association of Counties Research Foundation, **Community Action Program
for Water Pollution Control**, Canada, July 1967.

Nova Scotia Departments of Municipal Affairs, **Wastewater Management Districts**,
Washington D.C., May 1983.

Patricia L. Deese, Planning Wastewater Management Facilities for Small Communities,
Ohio USA.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ระบบบำบัดน้ำเสียของกรุงเทพมหานคร

การแก้ไขปัญหาระยะสั้น

✿ โรงบำบัดน้ำเสียอ่อนนุช เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2520 และเปิดดำเนินการในปี 2523 โดยใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบใช้สารเคมี (Chemical Treatment) บำบัดน้ำเสียที่เกิดจากกองขยะอ่อนนุช บนพื้นที่ 580 ไร่ มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 2,400 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียบึงพระราม 9 เป็นโครงการในพระราชดำริ ใช้การเติมอากาศในบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon) โดยนำน้ำเสียจากคลองลาดพร้าวช่วงต้นมาบำบัด และปล่อยลงสู่คลองลาดพร้าวช่วงปลาย บนพื้นที่ 53 ไร่ มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 288,000 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียพุทธมณฑลสาย 2 ใช้ระบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon) โดยนำน้ำเสียจากท่อระบายน้ำถนนเพชรเกษมมาบำบัดก่อนปล่อยลงสู่คลองบางจาก มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 2,700 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โครงการปรับปรุงบึงมักกะสัน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ใช้การเติมอากาศในบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon) โดยนำน้ำจากคลองสามเสนมาบำบัดก่อนปล่อยลงสู่คลองแสนแสบ มีความสามารถในการบำบัด 260,000 ลบ.ม. ต่อวัน

โครงการรับโอนโรงบำบัดน้ำเสียจากการเคหะแห่งชาติ ในปี 2533

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนห้วยขวาง ใช้ระบบตะกอนเร่งและระบบไม่ใช้ออกซิเจน (Completely Mixed Activated Sludge with Anaerobic Digestion) มีความสามารถในการบำบัด 2,400 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนบางนา ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่งแบบจานหมุนชีวภาพ (Oxidation Ditch) มีความสามารถในการบำบัด 1,300 ลบ.ม. ต่อวัน

โครงการรับโอนโรงบำบัดน้ำเสียจากการเคหะแห่งชาติ ในปี 2536

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนคลองจั่น ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่งแบบใช้ระยะเวลาในการเติมอากาศนาน (Activated Sludge : Extended Aeration) มีความสามารถในการบำบัด 5,000 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนรามอินทรา ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่งแบบจานหมุนชีวภาพ (Oxidation Ditch) มีความสามารถในการบำบัด 700 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียทุ่งสองห้อง 1 ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon) มีความสามารถในการบำบัด 1,800 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียทุ่งสองห้อง 2 ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) มีความสามารถในการบำบัด 480 ลบ.ม. ต่อวัน

โครงการรับโอนโรงบำบัดน้ำเสียจากการเคหะแห่งชาติ ในปี 2540

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนหัวหมาก 1 ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบบ่อผึ่ง (Oxidation Pond) มีความสามารถในการบำบัด 500 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนท่าทราย ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) มีความสามารถในการบำบัด 1,200 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียชุมชนคลองเตย 3 ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) มีความสามารถในการบำบัด 1,200 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนพิบูลวัฒนา ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) มีความสามารถในการบำบัด 400 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนร่มเกล้า ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่งแบบใช้ระยะเวลาในการเติมออกซิเจนนาน (Extended Aeration) มีความสามารถในการบำบัด 19,000 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนบางบัว 2 ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) มีความสามารถในการบำบัด 1,200 ลบ.ม. ต่อวัน

✿ โรงบำบัดน้ำเสียเคหะชุมชนบ่อนไก่ ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge) มีความสามารถในการบำบัด 350 ลบ.ม. ต่อวัน

การแก้ไขปัญหาระยะยาว

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียสีพระยา ครอบคลุมพื้นที่ 2.7 ตร.กม. ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge แบบ Contact Stabilization) มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 30,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 450 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียรัตนโกสินทร์ ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตร.กม. ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge แบบ Two-Stage) มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 40,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 833 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียรวมระยะที่ 1 ครอบคลุมพื้นที่ 37 ตร.กม. ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Biological Activated Sludge Process with Nutrients : Phosphorus & Nitrogen Removal) มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 350,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 6,382 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียยานนาวา ครอบคลุมพื้นที่ 28.5 ตร.กม. ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge แบบ CASS) มีความสามารถในการบำบัดน้ำเสีย 200,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 4,552 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียหนองแขม-ภาษีเจริญ-ราษฎร์บูรณะ แบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 แห่ง คือ แห่งแรกครอบคลุมพื้นที่ 44 ตร.กม. สามารถบำบัดน้ำเสียได้ 157,000 ลบ.ม.ต่อวัน และ แห่งที่สองครอบคลุมพื้นที่ 42 ตร.กม. สามารถบำบัดน้ำเสียได้ 65,000 ลบ.ม. ต่อวัน ใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge with Nutrients Removal) งบประมาณ 4,799 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียรวมระยะที่ 4 ครอบคลุมพื้นที่ 33.4 ตร.กม. สามารถบำบัดน้ำเสียได้ 150,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 4,025 ล้านบาท

แผนการดำเนินงานในอนาคต

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียธนบุรี ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 51 ตร.กม. บำบัดน้ำเสียได้ 575,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 10,925 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียพระโขนง-คลองเตย ครอบคลุมพื้นที่ 57.3 ตร.กม. สามารถบำบัดน้ำเสียได้ 320,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 8,680 ล้านบาท

✿ โครงการบำบัดน้ำเสียหนองบอน ครอบคลุมพื้นที่ 88 ตร.กม. สามารถบำบัดน้ำเสียได้ 125,000 ลบ.ม. ต่อวัน งบประมาณ 3,700 ล้านบาท

ภาคผนวก ข โครงการจัดหาที่อยู่ใหม่สำหรับชุมชนแออัดของการเคหะแห่งชาติ
ในเขตกรุงเทพมหานคร

ปีแผนงาน	ชื่อโครงการ	ที่ตั้ง	หน่วย
2522	ขอยสั้่นำเงิน	เขตบางซื่อ	63
2524	วัดลาดบัวขาว	เขตบางคอแหลม	63
	บางบัว	เขตดอนเมือง	168
2525-2526	คลองเตย	เขตคลองเตย	1,085
2527	ร่มเกล้า ระยะที่ 1	เขตลาดกระบัง	412
2531	สุขสันต์ 2	เขตบางซื่อ	42
	หลัง สน.ทุ่งมหาเมฆ (ขอยสวนพลู)	เขตสาทร	546
	วัดคลองเตยใน	เขตคลองเตย	60
	ตรงข้ามสมาคมธรรมศาสตร์	เขตสาทร	120
	เสนาพัฒนา (ร่วมใจสามัคคี)	เขตบางเขน	220
	ริมถนนรัชดาภิเษก (วัดออเงิน)	เขตบางเขน	111
	ริมถนนรัชดาภิเษก-ปัฐวิกรณ์	เขตบึงกุ่ม	161
	ร่วมใจพัฒนา (กองขยะอ่อนนุช)	เขตประเวศ	70
	เพชรสยาม	เขตบางเขน	140
	วัดหนองใหญ่	เขตบางเขน	120
2532	คลองกุ่มสุวรรณประสิทธิ์ 2	เขตบึงกุ่ม	100
	สุเหร่าชีร่อ	เขตบึงกุ่ม	30
	ขอยแสงเพชร 68	เขตภาษีเจริญ	25
	วัชรพล 2	เขตบางเขน	250
	ร่มเกล้า ระยะที่ 2	เขตลาดกระบัง	386
	ร่มเกล้า ระยะที่ 3	เขตลาดกระบัง	725

(ต่อ)

2533	บ้านมนังคศิลา อินทามระ 10 สุวรรณประสิทธิ์ 3 อ่อนนุช 1 ร่มเกล้า ระยะที่ 4	เขตดุสิต เขตพญาไท เขตบึงกุ่ม เขตประเวศ เขตลาดกระบัง	250 70 118 247 356
2534	เซ่งกี่ วัชรพล 1 วัชรพล 3 (วัดเจ้าหล่า) อ่อนนุช 2 ร่มเกล้า ระยะที่ 5 ส่วนที่ 1 ร่มเกล้า ระยะที่ 5 ส่วนที่ 2 ร่มเกล้า ระยะที่ 6 บ้านพักชั่วคราว อ่อนนุช พลับพลา สามยอด พระราม 4	เขตบางคอแหลม เขตบางเขน เขตบางเขน เขตประเวศ เขตลาดกระบัง เขตลาดกระบัง เขตลาดกระบัง เขตประเวศ เขตบางกะปิ เขตพระนคร เขตคลองเตย	136 360 1,003 269 742 287 342 100 250 440 830
2535	เย็นอากาศ 2 (ทรัพย์นิกุล) หนองจอก	เขตบางขุนเทียน เขตหนองจอก	87 3,479
2536	คลองกรุง ระยะ 1 คลองกรุง ระยะ 2 คลองกรุง ระยะ 2 (เช่า) ข้างวัดลาดพร้าว (พรพระร่วง) หลวงพ่อดาว	เขตหนองจอก เขตหนองจอก เขตหนองจอก เขตหนองจอก เขตบางขุนเทียน	1,067 2,342 188 102 108
2537	อาคารเช่าหนองจอก	เขตหนองจอก	1,000
2538	อาคารเช่าสุขาภิบาล 1	เขตบึงกุ่ม	1,400
2539	อาคารเช่ารามอินทรา	เขตมีนบุรี	1,000

(ต่อ)

2541	วัดบางพูดโน	เขตลาดกระบัง	122
	อยู่ดี-คลองสวน	เขตจอมทอง	294
	สิริสาสน์	เขตดุสิต	200
	ซอยประชาอุทิศ 76	กทม.	293
	อ่อนนุช 3	เขตประเวศ	284
2542	หนองจอก (ส่วนที่ 2)	เขตหนองจอก	106
	หนองจอก (ส่วนที่ 3)	เขตหนองจอก	259
2543	อาคารเข้าเลียบคลองบางเขน ระยะที่ 1	เขตหนองจอก	400
2544	อาคารข้ามหาดไทย	เขตประเวศ	500
	อาคารเข้าเลียบคลองบางเขน ระยะที่ 2	เขตบางเขน	400
	หลังสวนหลวง ร.9	เขตประเวศ	130
	บางแวก	เขตภาษีเจริญ	159

ที่มา : กองส่งเสริมความมั่นคงการอยู่อาศัย , 2544

ภาคผนวก ค โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ระยะที่ 1 ปี 2530-2541

ลำดับ	เครือข่าย	ชุมชน	หลังคาเรือน	โครงการ	จำนวนเงิน (บาท)
1	จัดจักร	วัดบางบัว	270	ทำเขื่อนกั้นน้ำคลองเขาตลิ่ง	153,000
2	จัดจักร	ประดิษฐ์โทรการ	300	ปรับปรุงที่ทำการชุมชน	14,500
3	จัดจักร	ร่วมสุขพัฒนา	53	ทำทางเดินเท้าในชุมชน	62,540
4	วังทองหลาง	ร่วมสามัคคี	88	น้ำประปา	161,095
5	วังทองหลาง	แก้วพัฒนา	31	สะพานทางเดินเท้า	35,020
6	วังทองหลาง	เทพลีลา	40	เครื่องดับเพลิง	135,500
7	วังทองหลาง	ทรัพย์สินใหม่	150	ปรับปรุงถนน	100,000
8	วังทองหลาง	รุ่งมณีพัฒนา	120	รั้วอาคารเอนกประสงค์	39,450
9	บางซื่อ	สวนรื่น	215	ศาลาเอนกประสงค์	200,000
10	บึงกุ่ม	เพิ่มทรัพย์	85	สะพานทางเดินเท้า	166,700
11	บึงกุ่ม	น้อมเกล้า	146	ติดตั้งประปา	191,944
12	บึงกุ่ม	ราษฎร์บัวขาว	34	ติดตั้งประปา	62,900
13	บึงกุ่ม	ราษฎร์บัวขาว	34	ทางเดินเท้า	164,060
14	บึงกุ่ม	เสนาชีวิตรใหม่	40	วางท่อระบายน้ำและทางเท้า	173,780
15	ภาษีเจริญ	วัดจันทร์ประดิษฐาราม เขต 2	200	บ่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ดับเพลิง	92,800
16	ภาษีเจริญ	วัดจันทร์ประดิษฐาราม เขต 3	230	ทางเดินเท้า	39,900
17	ภาษีเจริญ	วัดจันทร์ประดิษฐาราม เขต 4	85	ปรับปรุงทางเดินเท้า	39,800
18	ภาษีเจริญ	วัดจันทร์ประดิษฐาราม เขต 5	60	สร้างเขื่อนกั้นดินในลำประโดง	78,700
19	ภาษีเจริญ	หลังวัดรางบัว	90	ชุดลอกคลองระบายน้ำ	51,850
20	ยานนาวา	เย็นอากาศ	350	ทางเดินเท้า	42,449
21	ยานนาวา	เชื้อเพลิงพัฒนา	500	ทางเดินเท้า	15,700
22	ยานนาวา	เจ้าพระยา	80	ทางเดินเท้าคอนกรีต	31,553
23	ร่มเกล้า-ลาดกระบัง	โซน 7	360	ทำรั้วและปรับปรุงสนามศูนย์เด็ก	59,785
24	ร่มเกล้า-ลาดกระบัง	โซน 8	590	ซ่อมแซมถนนที่ชำรุด	90,000
25	ร่มเกล้า-ลาดกระบัง	โซน 9	350	ปรับปรุงสนามเด็กเล็ก	18,490
26	ร่มเกล้า-ลาดกระบัง	โซน 10	330	ปรับปรุงศูนย์และสนามศูนย์เด็กเล็ก	69,937
27	ร่มเกล้า-ลาดกระบัง	จิดรา	75	ทำรั้วศูนย์เด็กเล็ก	92,175
28	ศูนย์รวมพัฒนาฯ	ริมทางด่วนบางนา	350	สร้างสะพานทางเข้าชุมชน	93,355
29	ศูนย์รวมพัฒนาฯ	ริมทางรถไฟ	417	ชุมชนสะอาดเป็นราชพลี 50 ปีมหาราช	154,000
30	ศูนย์รวมพัฒนาฯ	ริมทางรถไฟ	417	ท่อระบายน้ำและสนามเด็ก	
31	ศูนย์รวมพัฒนาฯ	แฟรชานมิตรใหม่	43	ปลูกต้นไม้บนบ่อพักน้ำ	30,920
32	ศูนย์รวมพัฒนาฯ	ยาดอง	135	ซ่อมแซมศูนย์เด็ก	11,916
33	ศูนย์รวมพัฒนาฯ	ยาดอง	135	ท่อระบายน้ำเสีย	18,437
34	สวนหลวง	นากาษิต	600	ปรับปรุงถนนในชุมชน	200,000
35	สวนหลวง	มุสลิมพัฒนา	340	ต่อเติมศูนย์ชุมชน	61,300
36	สวนหลวง	มุสลิมพัฒนา	340	ถนน	133,840

(ต่อ)

ลำดับ	เครือข่าย	ชุมชน	หลังคาเรือน	โครงการ	จำนวนเงิน (บาท)
37	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์เมืองใหม่พัฒนา	54	ติดตั้งไฟฟ้าทางเดินเท้าในชุมชน	81,200
38	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์เมืองใหม่พัฒนา	54	ทางเดินเท้าในชุมชน	
39	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์เมืองใหม่พัฒนา	54	ฐานวางถังน้ำ	
40	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์เมืองใหม่พัฒนา	54	รถซาเล้ง	
41	สหกรณ์เคหะสถาน	ไผ่เขียว	217	ทอระบายน้ำ	195,472
42	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์พัฒนาชุมชน	125	บ่อบำบัดน้ำเสียรวม	200,000
43	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์วัดจันทร์	300	ทางเท้า	115,350
44	สหกรณ์เคหะสถาน	ทรัพย์นุกูล	85	ประปาชุมชน	45,460
45	สหกรณ์เคหะสถาน	ทรัพย์นุกูล	85	แยกขยะ	6,000
46	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์บ้านใหม่พัฒนา	150	บ่อบำบัดตามบ้าน	200,000
47	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์บ่อนไก่	480	ประปาชุมชน	120,743
48	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์บ่อนไก่	480	ปรับปรุงซ่อมแซมศูนย์เด็กเล็ก	92,600
49	สหกรณ์เคหะสถาน	สามัคคีพัฒนา	500	สร้างศูนย์เด็กเล็ก	178,924
50	สหกรณ์เคหะสถาน	สามัคคีพัฒนา	500	ทางเท้า	50,810
51	สหกรณ์เคหะสถาน	สี่พระยา	54	สร้างบ้านพักชั่วคราว	181,240
52	สหกรณ์เคหะสถาน	สุขสวัสดิ์ 60	69	สร้างสะพานทางเท้า	96,475
53	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์ชุมชนร่วมใจพัฒนา	53	บ่อบำบัดน้ำเสีย	102,260
54	สหกรณ์เคหะสถาน	สหกรณ์บริการเพื่อการพัฒนา	905	ขยะแลกไข่	20,787
55	บางเขน	หลังหมู่บ้านกิมเรือ่งเวช	217	ติดตั้งประปา	100,000
56	ริมทางรถไฟสายใต้ ดต.	ชัยพฤกษ์ 1	90	ศูนย์เด็กเล็ก/ศาลาเอนกประสงค์	79,564
57	ริมทางรถไฟสายใต้ ดต.	ชัยพฤกษ์ 2	95	ศูนย์เด็กเล็ก/ศาลาเอนกประสงค์	72,866
58	ริมทางรถไฟสายใต้ ดต.	สะพานดำ	50	ศูนย์เด็กเล็ก/ศาลาเอนกประสงค์	65,725
59	ริมทางรถไฟสายใต้ ดต.	วัดเพลง	57	ศูนย์เด็กเล็ก/ศาลาเอนกประสงค์	79,560
60	ริมทางรถไฟสายใต้ ดต.	บางระมาด	80	ทางเดินคอนกรีต	35,870

ที่มา : เอกสารโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง, กรุงเทพมหานคร.

ภาคผนวก ง รูปแบบของระบบบำบัดแบบต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครและ การเคหะแห่งชาติ

ระบบบำบัดน้ำเสียที่อยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร

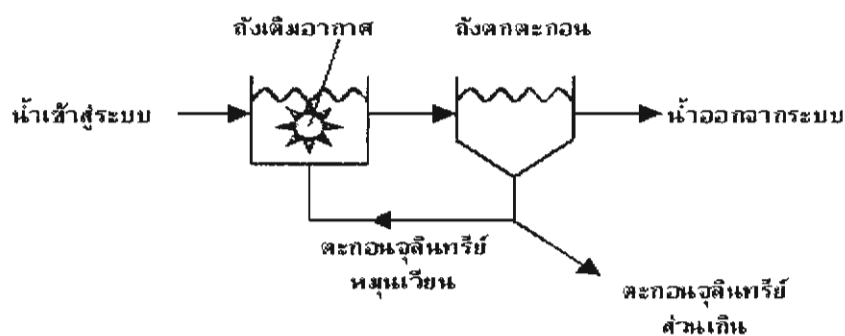
- 1) ระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge)
- 2) ระบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon)
- 3) ระบบบ่อฝิ่น (Oxidation Pond)

1. ระบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge)

เป็นระบบบำบัดน้ำเสียแบบที่มีจำนวนมากที่สุด โดยมีอยู่ด้วยกัน 13 แห่ง และมีแบบของระบบตะกอนเร่งที่ใช้ 4 แบบ ได้แก่

- 1) แบบธรรมดา (Conventional Process)
- 2) แบบเติมอากาศนาน (Extended Aeration)\
- 3) แบบคลองวนเวียน (Oxidation Ditch)
- 4) แบบผสมสมบูรณ์ (Completely Mix)

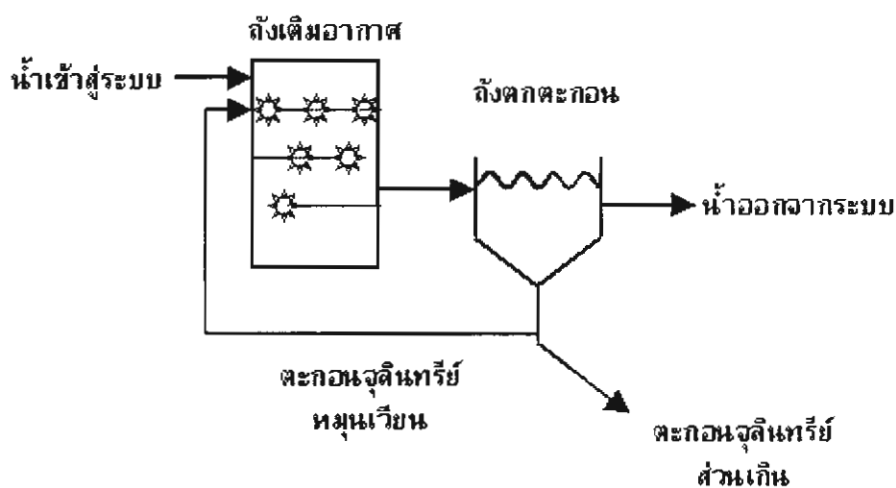
รูปแบบหลักของระบบบำบัดน้ำเสียทั้ง 4 แบบ จะมีความคล้ายคลึงกัน คือ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก ได้แก่ ถังเติมอากาศ และ ถังตกตะกอน ดังรูปที่ ง-1 แต่จะแตกต่างกันในส่วนของการดำเนินระบบในบางส่วน โดยมีรายละเอียดดังนี้

รูปที่ ง-1 รูปแบบทั่วไปของระบบบำบัดน้ำเสียแบบตะกอนเร่ง (Activated Sludge)

(1) ระบบตะกอนเร่งแบบธรรมดา (Conventional Process)

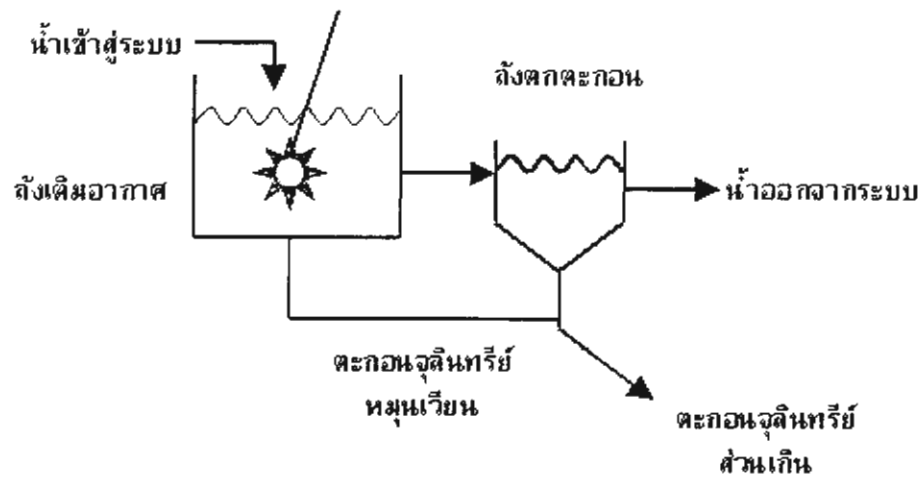
เป็นระบบที่มักใช้ในการบำบัดน้ำทิ้งชุมชนที่มีปริมาณมาก ถังเติมอากาศจะเป็นแบบ ตามแนวยาว (Plug Flow) น้ำเสียและตะกอนจุลินทรีย์หมุนเวียนจะไหลเข้าที่บริเวณส่วนต้นของ ถังเติมอากาศ ดังนั้นปริมาณความต้องการออกซิเจนที่บริเวณส่วนต้นของถังเติมอากาศจะสูงมาก และลดลงตามความยาวของถัง การเติมอากาศจึงออกแบบให้มีการเติมอากาศมาในบริเวณหัวถัง และลดลงตามความยาวของถัง ระบบแบบนี้จะใช้เวลาในการเติมอากาศประมาณ 6 ชั่วโมง รูปแบบ ของระบบดังแสดงในรูปที่ ง-2

รูปที่ ง-2 รูปแบบของระบบตะกอนเร่งแบบธรรมดา (Conventional Process)

(2) ระบบตะกอนเร่งแบบเติมอากาศนาน (Extended Aeration)

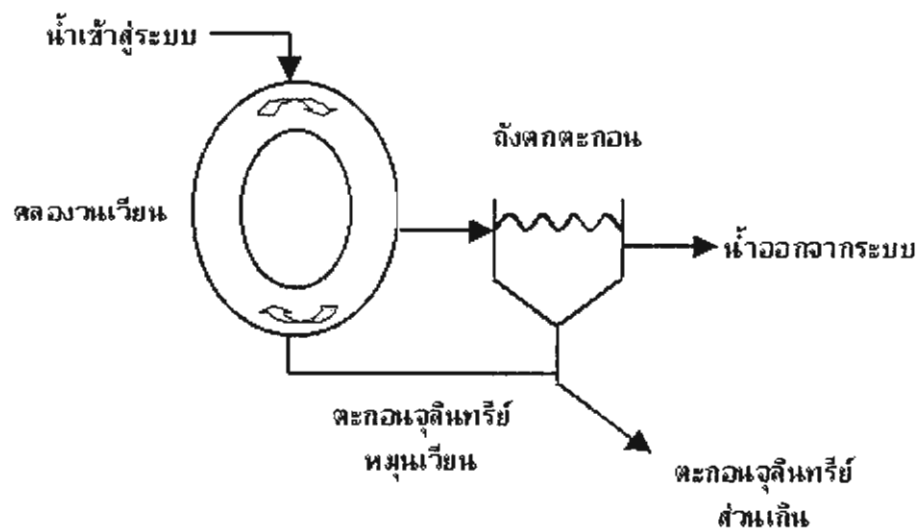
เป็นระบบที่เหมาะสมสำหรับบำบัดน้ำเสียในปริมาณที่ไม่มากนัก เนื่องจากในการ ดำเนินระบบจะควบคุมให้การเติบโตของแบคทีเรียอยู่ในช่วงที่มีอายุมาก เพื่อให้มีตะกอนจุลินทรีย์ที่ต้องนำไปกำจัดน้อย ระบบแบบนี้จะมีประสิทธิภาพในการบำบัดค่อนข้างสูง แต่จะใช้เวลาในการเติมอากาศนานและมีขนาดของถังเติมอากาศใหญ่ ดังนั้นจึงสามารถรับน้ำเสียได้ในปริมาณที่ค่อนข้างจำกัด รูปแบบของระบบดังแสดงในรูปที่ ง-3

รูปที่ ง-3 รูปแบบของระบบตะกอนเร่งแบบเติมอากาศนาน (Extended Aeration)

(3) ระบบตะกอนเร่งแบบคลองวนเวียน (Oxidation Ditch)

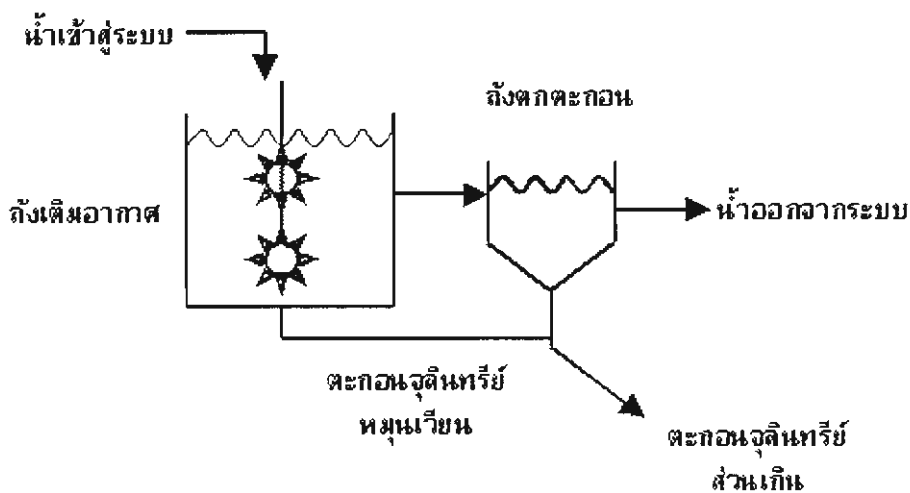
หลักการทำงานของระบบเป็นเช่นเดียวกับแบบเติมอากาศนาน แต่เปลี่ยนรูปแบบของถังเติมอากาศจากถังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นคูรูปวงรี ลึกไม่เกิน 1.50 เมตร เพื่อให้ก่อสร้างง่าย ดังนั้นระบบแบบนี้จึงใช้พื้นที่มากกว่าแบบอื่น ๆ และเหมาะกับการบำบัดน้ำเสียที่มีปริมาณไม่มากนักและที่ดินราคาไม่สูงเกินไป รูปแบบของระบบบำบัดดังแสดงในรูปที่ ง-4

รูปที่ ง-4 รูปแบบของระบบตะกอนเร่งแบบคลองวนเวียน (Oxidation Ditch)

(4) ระบบตะกอนเร่งแบบผสมสมบูรณ์ (Completely Mix)

เป็นระบบที่มีเสถียรภาพในการบำบัด และสามารถบำบัดน้ำเสียที่มีค่าความสกปรก (BOD) สูง ๆ ได้ดี เนื่องจากในถังเติมอากาศจะมีการผสมของอากาศ ความสกปรก และ ปริมาณ จุลินทรีย์สม่ำเสมอทั้งถัง อาจกล่าวได้ว่าของเหลวทั้งหมดในถังเป็นเนื้อเดียวกันทั้งหมด (Homogenous) รูปแบบของระบบบำบัดดังแสดงในรูป ง-5

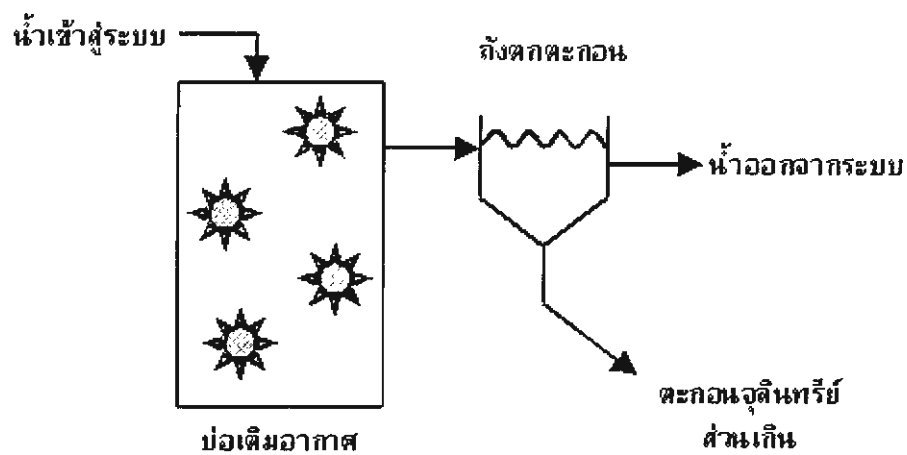
รูปที่ ง-5 รูปแบบของระบบตะกอนเร่งแบบผสมสมบูรณ์ (Completely Mix)

2. ระบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon)

เป็นระบบบ่อขนาดใหญ่ ลึกไม่ต่ำกว่า 2 เมตร มีการเติมอากาศให้แก่จุลินทรีย์อย่างทั่วถึง โดยใช้เครื่องมือกล แต่จะไม่มีการตกตะกอนเกิดขึ้นในบ่อ น้ำที่ออกจากระบบจึงมักจะขุ่น จำเป็นต้อง ตกตะกอนในถังตกตะกอนก่อน ความแตกต่างจากระบบตะกอนเร่ง คือ จะไม่มีการควบคุมอายุ ตะกอนจุลินทรีย์ใด ๆ และไม่มีการใช้ตะกอนจุลินทรีย์หมุนเวียน รูปแบบของระบบบำบัดดังแสดงใน รูปที่ ง-6

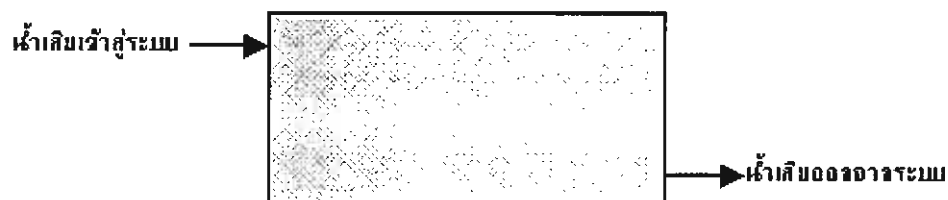
3. ระบบบ่อฝั่ง (Oxidation Pond)

เป็นระบบการบำบัดน้ำทิ้งที่ง่ายที่สุดและต้องพึ่งธรรมชาติมากที่สุด เนื่องจากในบ่อบำบัด จะไม่มีการเติมอากาศหรือใช้เครื่องมือใด ๆ การบำบัดน้ำเสียจะเป็นแบบต่อเนื่อง คือ น้ำเสียจะไหล เข้า-ออกจากบ่อบำบัดตลอดเวลาในช่วงที่น้ำอยู่ในบ่อบำบัด จุลินทรีย์ภายในบ่อจะทำลายความ

รูปที่ ง-6 รูปแบบของระบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon)

สกปรก (BOD) โดยการใช้ออกซิเจนจากการสังเคราะห์แสงของสาหร่ายภายในบ่อเท่านั้น อัตราการบำบัดจึงค่อนข้างช้าและเหมาะสำหรับในบริเวณที่มีพื้นที่มากและมีแสงแดด รูปแบบของระบบบำบัดดังแสดงในรูปที่ ง-7

รูปที่ ง-7 ระบบบำบัดน้ำเสียแบบบ่อผึ่ง (Oxidation Pond)

หากโรงบำบัดน้ำเสียสามารถดำเนินการได้แล้วเสร็จทั้งหมด จะสามารถบำบัดน้ำเสียได้ทั้งสิ้น 2 ล้าน ลบ.ม. ต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 75 ของน้ำเสียที่เกิดขึ้นในบริเวณกรุงเทพมหานคร ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในปี 2546

การเคหะแห่งชาติ

การเคหะแห่งชาติ โดยฝ่ายปรับปรุงชุมชนแออัด ได้มีโครงการโดยประสานงานกับ กรุงเทพมหานครในการย้ายชุมชนแออัดที่กระจายอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ออกไปอยู่รวมกันในพื้นที่ที่การเคหะแห่งชาติจัดเตรียมไว้ ภายใต้ชื่อ โครงการที่อยู่อาศัยราคาประหยัดรัฐบาลอุดหนุน ซึ่งมีอยู่ด้วยกันมากมายหลายโครงการตั้งแต่ปี 2539-ปัจจุบัน โดยมีลักษณะของการอุดหนุน 2 ลักษณะ คือ ที่ดินราคาประหยัด และ อาคารชุดราคาประหยัด สำหรับผู้มีรายได้น้อย โดยการเคหะแห่งชาติจะจัดเตรียมระบบสาธารณูปโภคไว้ให้อย่างสมบูรณ์ รวมทั้งระบบบำบัดน้ำเสียในชุมชน ซึ่งดูแลรักษาระบบโดยการเคหะแห่งชาติ ระบบบำบัดที่มีการก่อสร้างและดำเนินระบบแล้วมีอยู่ด้วยกัน 2 แบบ ได้แก่ ระบบบ่อเติมอากาศ (Aerated Lagoon) และ การใช้หัวเติมอากาศโดยตรง (Submerge Aerator)

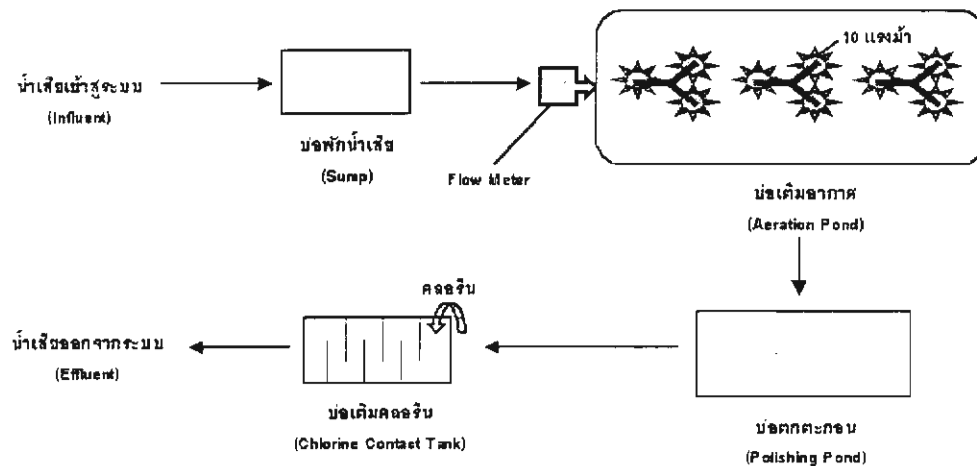
1. ระบบบ่อเติมอากาศ

การทำงานของระบบบำบัดน้ำเสียแบบบ่อเติมอากาศของการเคหะแห่งชาติ มีกระบวนการดำเนินระบบ คือ น้ำเสียที่เข้าสู่ระบบจะเข้าสู่บ่อพักน้ำเสียก่อนแล้วจึงมีการสูบน้ำผ่านเครื่องวัดอัตราการไหล ซึ่งใช้เป็นตัวควบคุมอัตราการไหลเข้าของน้ำเสียเข้าสู่บ่อเติมอากาศ จากนั้นน้ำ ส่วนที่ผ่านการบำบัดแล้วจะไหลล้นออกจากบ่อเติมอากาศเข้าสู่บ่อตกตะกอน เพื่อแยกตะกอน จุลินทรีย์และสารแขวนลอยออกจากน้ำ แล้วผ่านไปยังส่วนเติมคลอรีนเพื่อฆ่าเชื้อโรคและระบายน้ำที่ผ่านการบำบัดออกจากระบบลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะต่อไป รูปแบบของระบบดังแสดงในรูปที่ ง-8

ชุมชนของการเคหะแห่งชาติที่มีระบบบำบัดน้ำเสียแบบนี้ ได้แก่

- (1) ชุมชนร่มเกล้า มีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 4 บ่อ
- (2) ชุมชนรังสิต คลอง 4 จำนวน 1 บ่อ
- (3) ชุมชนรังสิต คลอง 8 จำนวน 1 บ่อ
- (4) ชุมชนคลองระพีพัฒน์ 1 จำนวน 1 บ่อ
- (5) ชุมชนสินสมุทร ไกล้มหาวิทยาลัยรังสิต จำนวน 1 บ่อ
- (6) ชุมชนหนองจอก จำนวน 3 บ่อ
- (7) ชุมชนคลองกรุง จำนวน 3 บ่อ
- (8) ชุมชนคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
- (9) ชุมชนวัดไพร่ฟ้า จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
- (10) ชุมชนบางหลวง จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ
- (11) ชุมชนบางเตือ จังหวัดปทุมธานี จำนวน 1 บ่อ

(12) ชุมชนมีนบุรี จำนวน 1 บ่อ

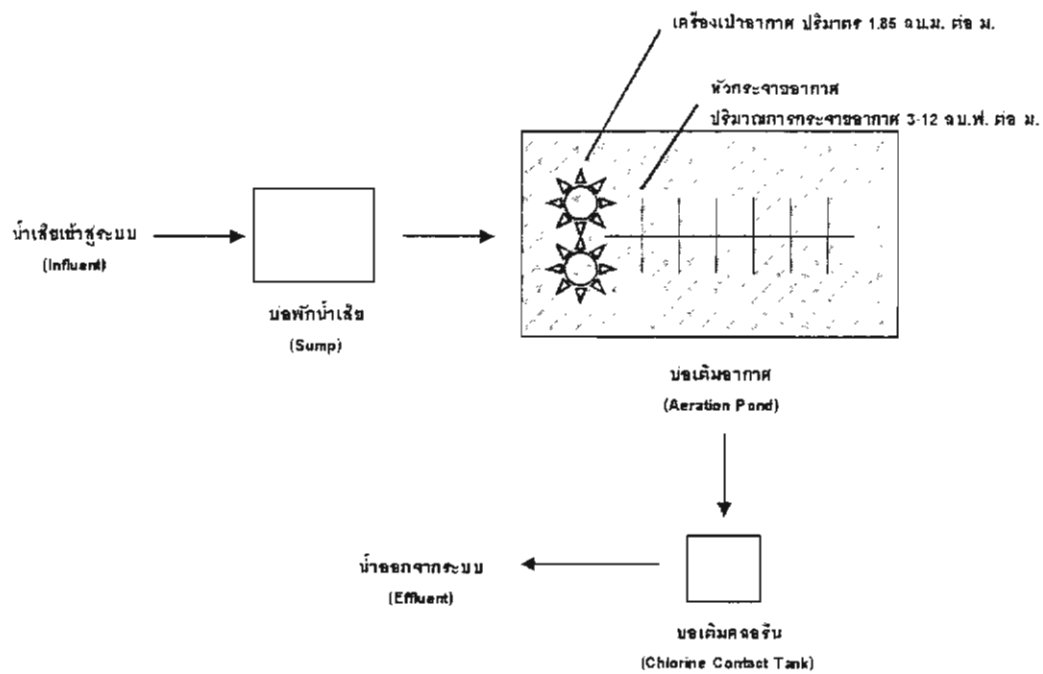
รูปที่ ง-8 ระบบบำบัดน้ำเสียแบบระบบบ่อเติมอากาศของการเคหะแห่งชาติ

2. ระบบหัวเติมอากาศโดยตรง

การทำงานของระบบบำบัดน้ำเสียแบบใช้หัวเติมอากาศโดยตรง ก็คือระบบบ่อเติมอากาศนั่นเอง เพียงแต่ใช้หัวอัดอากาศให้สัมผัสกับน้ำโดยตรง เมื่อน้ำเสียไหลเข้าสู่ระบบจะไหลเข้าสู่บ่อพักน้ำเสียก่อน จากนั้นไหลเข้าสู่บ่อเติมอากาศซึ่งมีหัวอัดอากาศโดยตรงและทั่วถึงทั้งบ่อ ภายในบ่อจะมีการหมุนวนของน้ำผสมกันในลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน หลังจากนั้นส่วนของน้ำที่ล้นออกจากบ่อเติมอากาศจะไหลเข้าสู่บ่อเติมคลอรีน เพื่อฆ่าเชื้อโรคก่อนระบายลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะต่อไป รูปแบบของระบบดังแสดงในรูปที่ ง-9

ชุมชนของการเคหะแห่งชาติที่มีระบบบำบัดน้ำเสียแบบนี้ ได้แก่

- (1) ชุมชนอ้อมน้อย
- (2) ชุมชนเพชรเกษม
- (3) ชุมชนสุขาภิบาล 1
- (4) ชุมชนเลียบคลองบางเขน
- (5) ชุมชนอาคารเช่ามหาดไทย

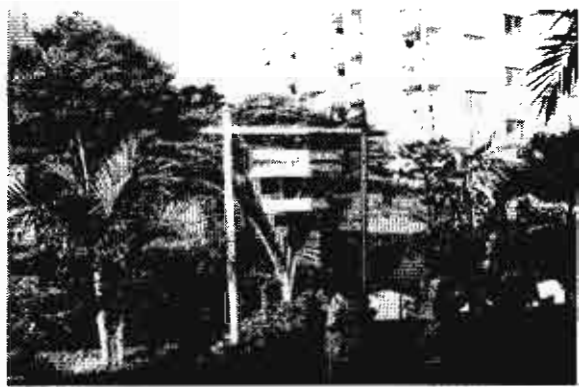

รูปที่ ง-9 ระบบบำบัดน้ำเสียแบบใช้หัวเติมอากาศโดยตรงของการเคหะแห่งชาติ

ภาคผนวก จ ประมวลภาพเพิ่มเติมจากการศึกษาฯ ในพื้นที่ชุมชนแออัด

รูปที่ จ-1 การรื้อย้ายบ้านขึ้นจากคลองและการร่วมแรงกันสร้างบ้านของชุมชนเพชรคลองจั่น

รูปที่ จ-2 การปรับปรุงพื้นที่ริมคลองเป็นส่วนย่อมและสนามเด็กเล่นของชุมชนเพชรคลองจั่น

รูปที่ จ-3 การปลูกลานไม้ริมคลองเพื่อช่วยบำบัดน้ำเสียของชุมชนบ้านกล้วย

รูปที่ จ-4 ความร่วมมือกันในการสร้างถังกรองของชุมชนร่มเกล้า โซน 7

ภาคผนวก จ การติดต่อกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. ชุมชนเพชรคลองจั่น
หัวหน้าชุมชน นายสมชาย มินสาคร
โทรศัพท์ 0-2377-0648 , 0-1552-7225
0-2732-4453 , 0-1267-7008
2. ชุมชนร้อยกรอง
หัวหน้าชุมชน นายแสง พงษ์สุข
โทรศัพท์ 0-2551-3163
3. มูลนิธิชุมชนเมือง
โทรศัพท์ 0-2716-5610-11
4. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
โทรศัพท์ 0-2718-0911
5. การเคหะแห่งชาติ
โทรศัพท์ 0-2374-0411 , 0-2377-5501

บทความ

เรื่อง แนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

แนวทางการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัด

สถานการณ์ความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำในแม่น้ำสายสำคัญของประเทศไทยในปัจจุบัน มีแนวโน้มของความเสื่อมโทรมในระดับที่รุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากรายงานสถานการณ์แม่น้ำปี 2542 ของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข พบว่า แม่น้ำสายหลัก 4 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำบางปะกง และ แม่น้ำแม่กลอง มีคุณภาพน้ำอยู่ในระดับเสื่อมโทรม โดยเฉพาะในช่วงที่ไหลผ่านชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งความสกปรกที่เกิดขึ้นมากกว่าครึ่งหนึ่งเกิดจากน้ำเสียชุมชน เสริมพล และ ไชยยุทธ (2524) ให้ความหมายของน้ำเสียชุมชนไว้ว่า หมายถึง น้ำเสียจากบ้านพักอาศัย อาคารร้านค้า ตลาดสด โรงมหรสพ โรงแรม ฯลฯ และที่เกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์

แม้ว่าในปัจจุบัน กรุงเทพมหานคร จะมีแผนการดำเนินการจัดการน้ำเสียที่ครอบคลุมพื้นที่และสามารถบำบัดน้ำเสียได้ถึงร้อยละ 75 ของปริมาณน้ำเสียที่จะเกิดขึ้นในปี 2546 อย่างไรก็ตาม กรุงเทพมหานครก็ไม่สามารถดำเนินการให้มีระบบท่อย่อยที่จะรับน้ำเสียมาสู่ระบบบำบัดขนาดใหญ่ได้ในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะในบริเวณชุมชนแออัด ซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของแหล่งน้ำเสียชุมชนและเป็นชุมชนชายขอบที่ขาดการเข้าถึงของบริการรัฐในเกือบทุกด้าน ดังนั้นน้ำเสียจากชุมชนแออัดก็ยังคงถูกปล่อยลงสู่คลองและแหล่งน้ำสาธารณะโดยตรง เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงระบบบำบัดน้ำเสียรวมของกรุงเทพมหานครได้ แต่ด้วยความตระหนักถึงปัญหาน้ำเสียของชาวชุมชนแออัดเอง จึงได้มีการพัฒนาการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดโดยชุมชนแออัดขึ้น ปัจจุบันพบว่าการดำเนินการจัดการน้ำเสียในชุมชนแออัดที่เป็นรูปธรรม ประกอบด้วย 3 ชุมชน ซึ่งมีลักษณะการดำเนินงานที่แตกต่างกัน คือ ชุมชนเพชรคลองจั่น ชุมชนร้อยกรอง และ ชุมชนบ้านกล้วย

การจัดการน้ำเสียในชุมชน โดยชุมชนเพชรคลองจั่น

ชุมชนเพชรคลองจั่น ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ถนนเสรีไทย แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม มีประชากรทั้งหมด 120 คน 56 หลังคาเรือน บนพื้นที่ 2.6 ไร่ น้ำทั้งจากครัวเรือนระบายลงสู่คลองกุ่ม ซึ่งอยู่บริเวณด้านหลังชุมชน ลักษณะของน้ำเสียสามารถแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ น้ำเสียจากส้วม น้ำเสียจากครัว และ น้ำเสียจากการอาบน้ำและซักผ้า โดยมีแนวทางการจัดการน้ำเสียในแต่ละส่วนดังนี้

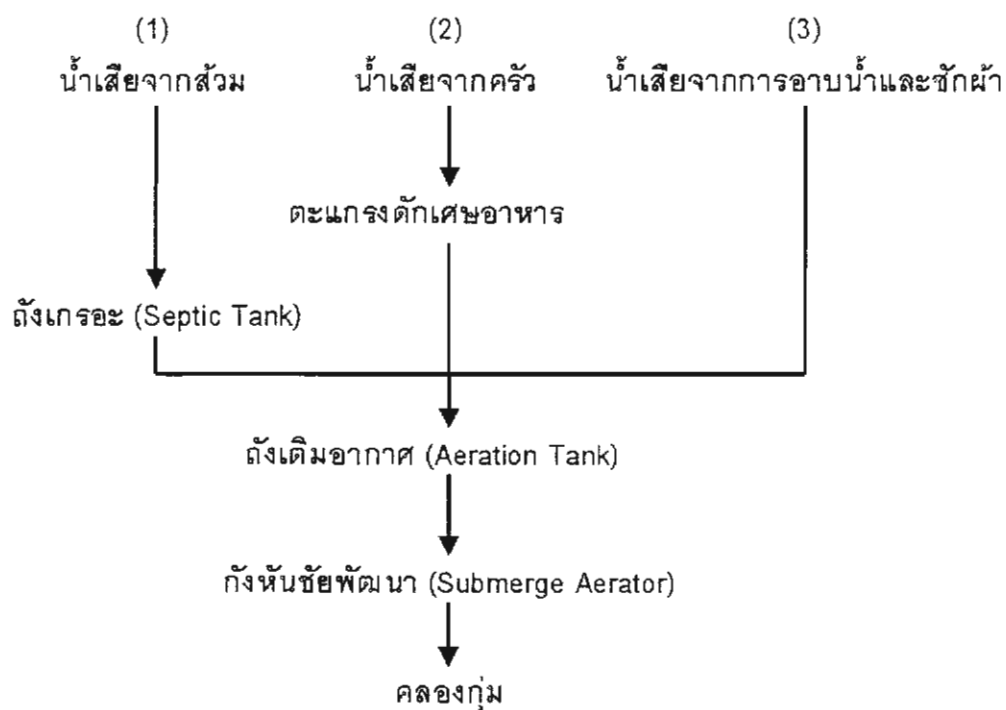
(1) น้ำเสียจากส้วม จะเข้าสู่ถังเกรอะ (Septic Tank) ซึ่งชาวบ้านร่วมกันหาทุนและร่วมกันสร้างขึ้น 2 บ้านต่อถึง 1 ชุด โดยมีค่าใช้จ่ายบ้านละ 2,000 บาท และใช้น้ำหมักชีวภาพ (EM) ใส่ในถังเกรอะในขั้นตอนการเริ่มต้น (Start up) เพื่อช่วยในการย่อยสลายกากตะกอน โดยจุลินทรีย์ชนิดนี้อาจไม่มีความจำเป็นต้องมีการดูดส้วม ซึ่งในขณะนี้ได้มีการทดลองก่อสร้างในชุมชนแล้ว 1 ชุด ซึ่งในอนาคตน้ำล้น (Over Flow) จากถังเกรอะจะไหลเข้าไปในถังเดิมอากาศ

(Aeration Tank) และไหลผ่านกังหันชัยพัฒนา (Submerge Aerator) ก่อนไหลออกสู่คลองกุ่มต่อไป ดังกระเจะของชุมชนเพชรคลองจั่นดังแสดงในรูปที่ 2

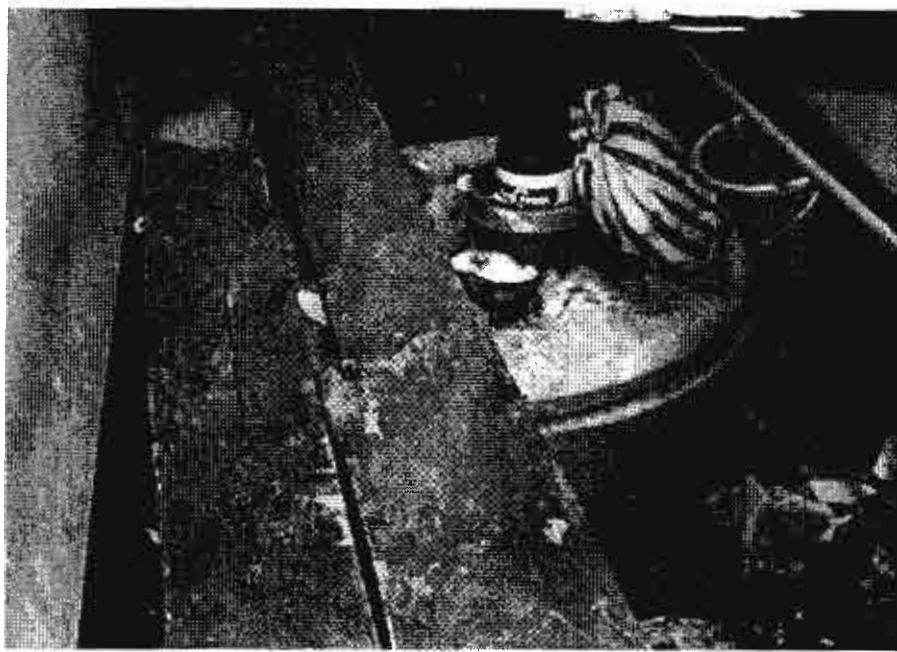
(2) น้ำเสียจากครัว จะผ่านตะแกรงดักเศษอาหารของแต่ละบ้านและไหลผ่านแนวท่อที่จะสร้างขึ้นใหม่ โดยรวมกับน้ำจากการอาบน้ำและซักผ้าของแต่ละบ้าน และไหลรวมเป็นท่อเดียวกันเข้าสู่ถังเติมอากาศและไหลผ่านกังหันชัยพัฒนา ก่อนไหลออกสู่คลองกุ่มต่อไป

(3) น้ำเสียจากการอาบน้ำและซักผ้า จะไหลเข้าไปรวมกับน้ำเสียจากครัวในแต่ละบ้าน และไหลรวมกันผ่านแนวท่อรวม เข้าสู่ถังเติมอากาศและผ่านกังหันชัยพัฒนา ก่อนไหลออกสู่คลองกุ่มต่อไป

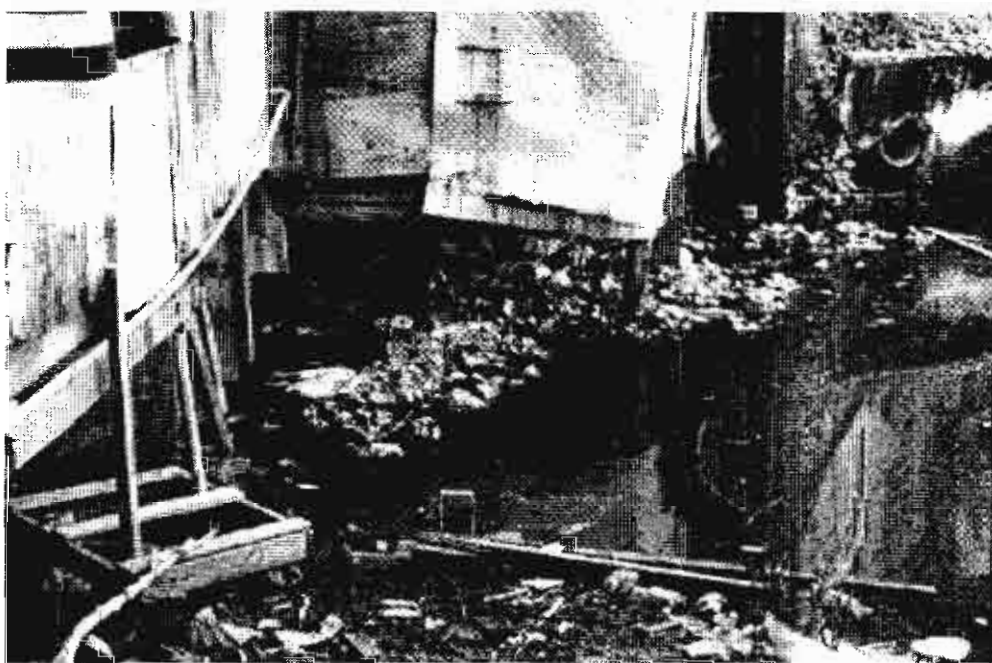
อนึ่ง ชุมชนเพชรคลองจั่นได้จัดเตรียมพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้รองรับ สำหรับการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมของชุมชน โดยใช้ระบบเติมอากาศไว้แล้ว ดังแสดงในรูปที่ 3 และ 4

รูปที่ 1 แนวคิดในการจัดการน้ำเสียในชุมชนเพชรคลองจั่น

รูปที่ 2 ถังเกรอะของชุมชนเพชรคลองจั่น

รูปที่ 3 พื้นที่เตรียมสำหรับติดตั้งระบบเติมอากาศของชุมชนเพชรคลองจั่น

รูปที่ 4 พื้นที่เตรียมสำหรับติดตั้งกังหันชัยพัฒนาของชุมชนเพชรคลองจั่น

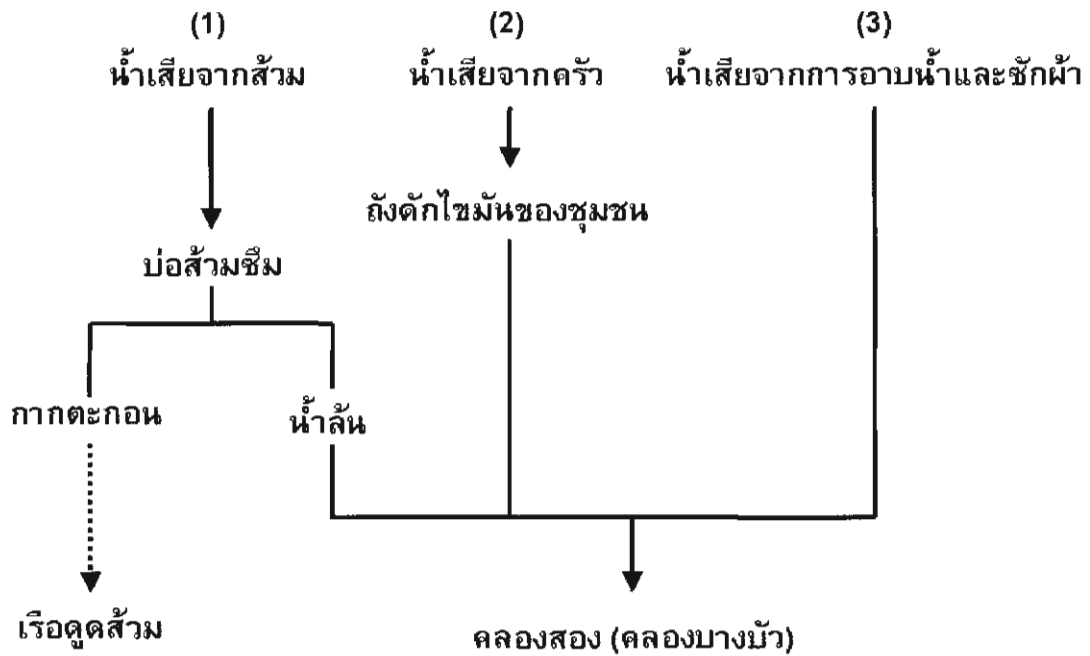
การจัดการน้ำเสียในชุมชน โดยชุมชนร้อยกรอง

ชุมชนร้อยกรอง ตั้งอยู่บริเวณ หมู่ที่ 6 ถนนพหลโยธิน แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน มีประชากรทั้งสิ้น 610 คน 115 หลังคาเรือน บนพื้นที่ 2 ไร่ น้ำทิ้งชุมชนจะระบายลงสู่คลองสอง (คลองบางบัว) ซึ่งอยู่บริเวณด้านข้างชุมชน สามารถแยกลักษณะน้ำเสียออกเป็น 3 ส่วน เช่นเดียวกับชุมชนเพชรคลองจั่น คือ น้ำเสียจากส้วม น้ำเสียจากครัว และ น้ำเสียจากการอาบน้ำและซักผ้า โดยมีแนวทางการจัดการน้ำเสียในแต่ละส่วน ดังนี้

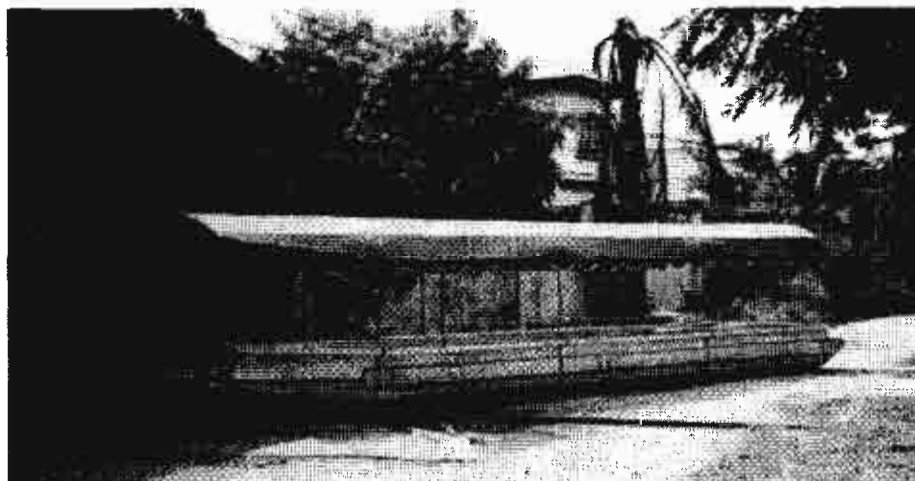
(1) น้ำเสียจากส้วม จะเข้าสู่บ่อส้วมซึม ซึ่งชาวบ้านสร้างขึ้นเองในแต่ละบ้าน 1 บ้าน ต่อ 1 ชุด โดยน้ำเสียจากส้วมทั้งหมดจะไหลเข้าสู่บ่อส้วมซึมนี้ และน้ำส่วนที่ล้น (Over Flow) ก็ จะไหลลงสู่คลองสอง (คลองบางบัว) โดยตรงต่อไป ส่วนกากตะกอนจะถูกสูบออกโดยเรือดูดส้วม ซึ่งชาวชุมชนเครือข่ายริมคลองได้ร่วมกันจัดสร้างขึ้น เพื่อทดแทนเรือดูดส้วมที่ไม่สามารถเข้าไป ดำเนินการได้ และจะใช้ได้ในอนาคตอันใกล้ ภาพของเรือดูดส้วมดังแสดงในรูปที่ 6

(2) น้ำเสียจากครัว จะไหลผ่านถังดักไขมันของชุมชน และไหลรวมลงในท่อระบายน้ำ ภายในชุมชน และไหลลงสู่คลองโดยตรง ซึ่งปัจจุบันการใช้งานถังดักไขมันของชุมชนมีประมาณ ร้อยละ 70 ของครัวเรือนทั้งหมด เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเวลาในการจัดการและทำความสะอาดถัง ดักไขมัน ดังนั้นน้ำเสียจากครัวบางส่วนจะไหลลงสู่คลองโดยตรง ภาพถังดักไขมันที่ใช้ในชุมชน ดังแสดงในรูปที่ 7 และ 8

(3) น้ำเสียจากการอาบน้ำและซักผ้า จะไหลรวมกันผ่านท่อระบายน้ำภายในชุมชน เช่นเดียวกับน้ำเสียจากครัว และไหลลงสู่คลองโดยตรง

รูปที่ 5 เส้นทางไหลของน้ำเสียในชุมชนร้อยกรอง

รูปที่ 6 เรื่อดูดส้วมของเครือข่ายชุมชนริมคลอง

รูปที่ 7 ถังดักไขมันของชุมชนร้อยกรอง

การจัดการน้ำเสียในชุมชน โดยชุมชนบ้านกล้วย

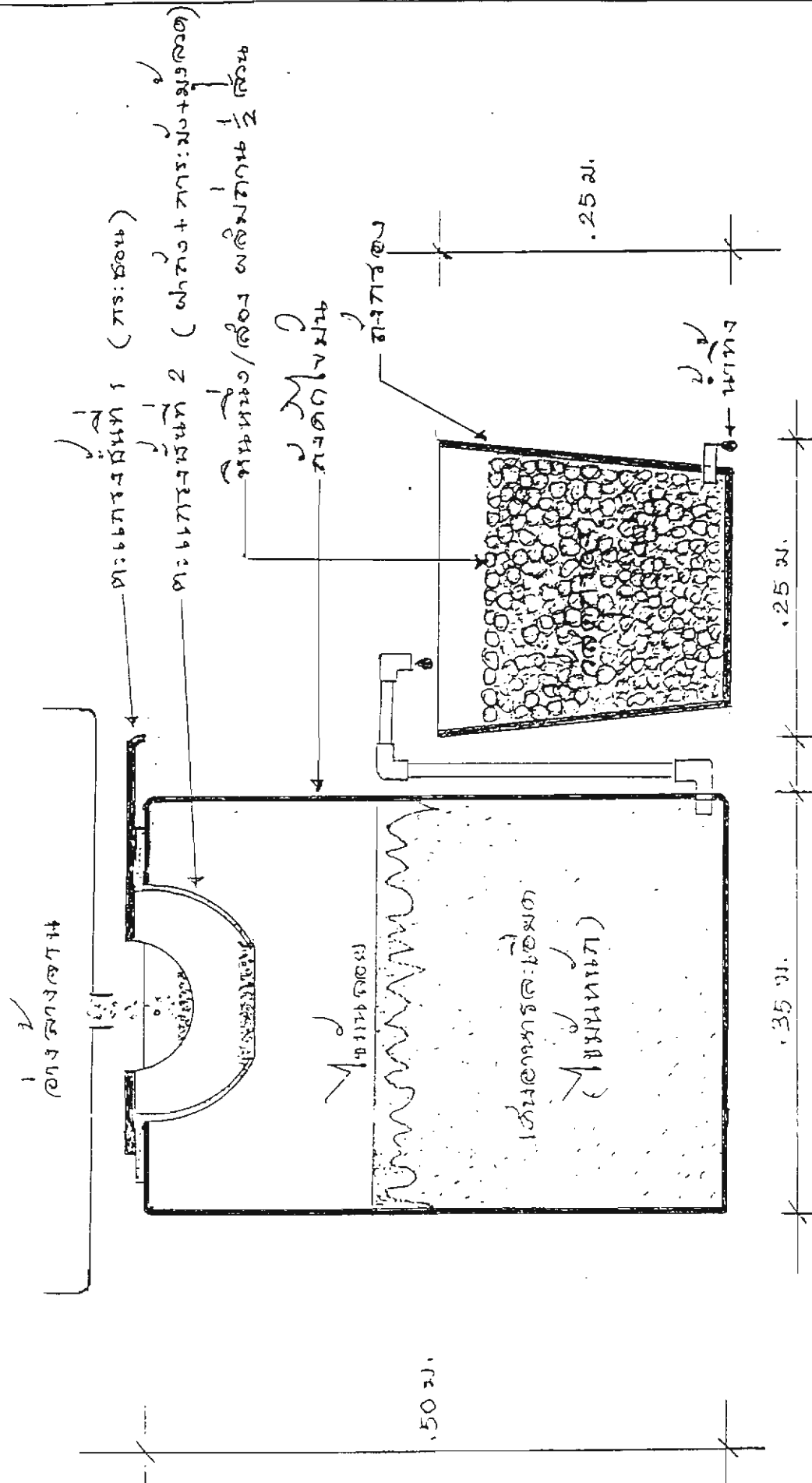
ชุมชนบ้านกล้วย ตั้งอยู่ที่ บริเวณริมทางรถไฟสายปากน้ำเก่า แขวงคลองเตย เขตคลองเตย ด้านหลังมหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตกล้วยน้ำไท มีประชากรทั้งสิ้น 728 คน 192 หลังคาเรือน บนพื้นที่ 2 ไร่ น้ำทิ้งจากชุมชนจะระบายออกสู่คลองหัวลำโพง สามารถแยกลักษณะน้ำเสียออกเป็น 3 ส่วน เช่นเดียวกับ 2 ชุมชนที่ได้กล่าวข้างต้น ซึ่งมีแนวทางการจัดการน้ำเสีย ดังนี้

(1) น้ำเสียจากส้วม จะเข้าสู่บ่อส้วมซึมที่อยู่ด้านล่างของบ้านแต่ละหลัง โดยน้ำที่ล้นออกจากบ่อ (Over Flow) จะไหลออกสู่คลองหัวลำโพงโดยตรง มูลนิธิชุมชนเมือง ได้มีการแนะนำให้ชาวบ้านใช้น้ำหมักชีวภาพ (EM) ราดส้วม เพื่อช่วยในการย่อยสลายและลดการเกิดกลิ่น

(2) น้ำเสียจากครัว จะไหลผ่านตะแกรงกรองเศษอาหารก่อน แล้วจึงไหลลงสู่แปลงต้นไม้ด้านล่างของตัวบ้าน ซึ่งหากบ้านใดมีพื้นที่พอก็จะมีแปลงต้นไม้ส่วนที่อยู่บนดินและแปลงต้นไม้ในส่วนที่อยู่ในบริเวณริมคลองด้วย หากบ้านใดไม่มีพื้นที่ก็จะมีเพียงแปลงต้นไม้เท่านั้น ก่อนไหลลงสู่คลองหัวลำโพงต่อไป

(3) น้ำเสียจากการอาบน้ำและซักผ้า ก็จะมีไหลลงสู่แปลงต้นไม้และแปลงไม้ดังกล่าวเช่นเดียวกัน ก่อนไหลลงสู่คลองหัวลำโพงต่อไป

การใช้แปลงต้นไม้และต้นไม้ น้ำ เพื่อช่วยลดปริมาณความสกปรกในน้ำเสียของชุมชนบ้านกล้วย จะเริ่มจากการขุดร่องและยกแปลงต้นไม้ขนาดกว้าง 1 ม. ลึก 1 ม. และยาวเท่าที่สามารถจะมีพื้นที่ได้ จากนั้นทำคันดินเตี้ย ๆ เพื่อเพิ่มพื้นที่รับน้ำ ขุดร่องต่อจากแปลงต้นไม้ไปยังบริเวณใต้ตัวบ้าน เพื่อรองรับน้ำจากบริเวณครัวและน้ำจากการอาบน้ำและซักผ้า หากบ้านใดมี

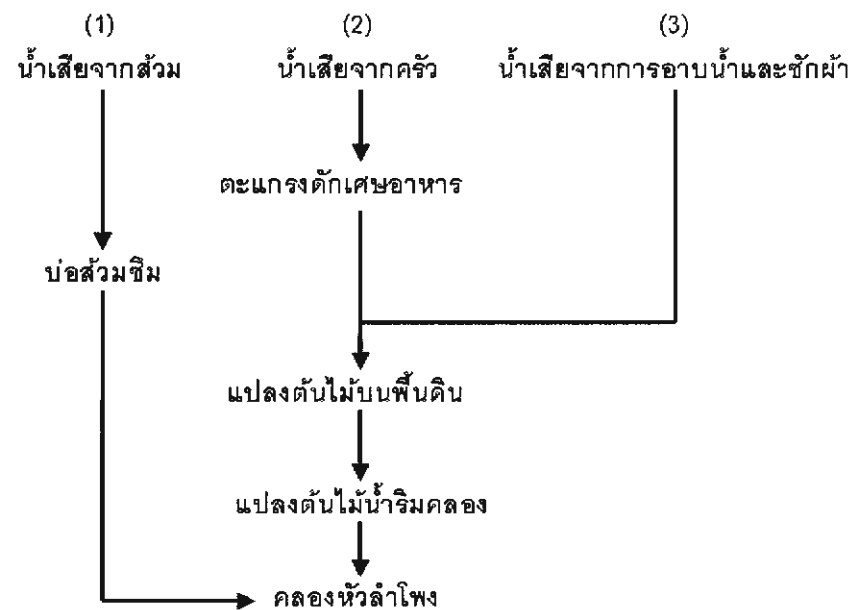

รูปที่ 8 แผนภาพแสดงถังตกไข่ไขมันของชุมชนย่อยกรอง

ชุดทางแยกตกไข่ไขมัน

10.5

พื้นที่เพียงพอจะทำทั้งแปลงต้นไม้บนพื้นดินและแปลงต้นไม้ในน้ำบริเวณริมคลอง ก็จะทำทั้ง 2 ลักษณะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบำบัดน้ำเสียให้มากขึ้น เมื่อทำแปลงดังกล่าวแล้วเสร็จก็ทำการปลูกต้นไม้ โดยแปลงต้นไม้บนพื้นดินอาจใช้พืชจำพวกพุทธรักษาหรือรูปฤๅษี และในแปลงต้นไม้ในน้ำอาจใช้พืชจำพวกผักบุ้งหรือผักกระเฉด ปลูกพืชในแปลงทั้งสองแบบให้มีความหนาแน่นมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ รายละเอียดของแปลงต้นไม้และแปลงต้นไม้ในน้ำ ดังแสดงในรูปที่ 10

รูปที่ 9 เส้นทางไหลของน้ำเสียและการจัดการน้ำเสียเบื้องต้น ของชุมชนบ้านกล้วย

รูปที่ 10 แปลงต้นไม้บนพื้นดิน (ซ้าย) และ แปลงต้นไม้ในน้ำ (ขวา)

จากข้อจำกัดในการดำเนินการจัดการน้ำเสียของกรุงเทพมหานคร ในการรวบรวมน้ำเสียเข้าสู่ระบบบำบัดน้ำเสียรวมที่ไม่สามารถทำได้ทั้งหมด และพัฒนาการจัดการน้ำเสียในชุมชนโดยชุมชนที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาน้ำเสียในเมืองที่ควรมีแผนการจัดการที่แยกออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่อยู่ในระบบบำบัดน้ำเสียรวมของกรุงเทพมหานคร และ ส่วนที่อยู่นอกระบบบำบัดน้ำเสียรวมของกรุงเทพมหานคร เช่น ชุมชนแออัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่บุกรุกที่สาธารณะ จึงไม่ได้รับการบริการสาธารณะจากภาครัฐ ประกอบกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนเองที่ส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย การนำน้ำเสียจากชุมชนแออัดเข้าสู่ระบบบำบัดน้ำเสียรวมของกรุงเทพมหานครนั้น จำเป็นต้องมีค่าบริการ ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระด้านค่าใช้จ่ายของชาวชุมชนแออัด และเป็นเหตุผลที่ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชนแออัดในการบำบัดน้ำเสียที่เกิดขึ้น ดังนั้นการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนากระบวนการบำบัดน้ำเสียในชุมชนโดยชุมชนเอง รวมทั้งการให้โอกาสชาวชุมชนแออัดเป็นผู้พิทักษ์รักษาคูคลอง ภายใต้เงื่อนไขของการไม่รื้อย้ายชุมชนจากบริเวณเดิมหากมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและได้ผลดี ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการที่มีความเหมาะสม และทำให้เกิดความพร้อมใจในการเข้าร่วมดำเนินการจัดการน้ำเสียของชุมชนมากกว่าการดำเนินการจากภาครัฐ ซึ่งจะช่วยลดความเสื่อมโทรมของน้ำในคูคลองและประหยัดงบประมาณในการจัดการน้ำเสียของรัฐได้อีกทางหนึ่ง